

KIRSI LAANESOO

Polüfunktsionaalsed küsilauseid
eesti argivestluses

KIRSI LAANESOO

Polüfunktsionaalsed küsilauseid
eesti argivestluses

TARTU ÜLIKOOL
kirjastus

Tartu Ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Väitekirja on filosoofiadoktori kraadi saamiseks kaitsmisele suunanud Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nõukogu otsusega 2. oktoobril 2018.

Juhendajad: Andriela Rääbis (PhD), Tartu Ülikool
professor Helle Metslang, Tartu Ülikool
Tiit Hennoste (PhD), Tartu Ülikool

Oponent: Anna Vatanen (PhD), Oulu Ülikool

Kaitsmine toimub 19. detsembril 2018 kell 16.15 Tartu Ülikooli senati saalis (Ülikooli 18–204).

Doktoritöö valmimist on toetanud Keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktorikool; rahastanud Euroopa Sotsiaalfond ja Euroopa Regionaalarengu Fond (Tartu Ülikooli ASTRA projekt PER ASPERA).

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

ISSN 1406-5657

ISBN 978-9949-77-925-3 (trükk)

ISBN 978-9949-77-926-0 (pdf)

Autoriõigus: Kirsi Laanesoo, 2018

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

EESSÕNA

Minu esimene kokkupuude suulise keele uurimisega oli nüüdseks juba 13 aastat tagasi, kui osalesin noore tudengihakatisena Tiit Hennoste allkeelte kursusel. Mind köitis mõte, et meie igapäevases suhtluses ei valitse keeleline kaos, vaid tegelikult juhivad meie vestlusi normid, mida me kõnelejatena enesele teadvustamata kogu aeg järgime. Suulise keele teema tekitas minus niipalju huvi, et otsustasin oma bakalaureusetöös uurimiseks valida just selle valdkonna. Täpsemalt said minu uurimisobjektiks Andriela Rääbise pakutud küsilauseid suulises suhtluses, millele olen truuks jäänud siiani.

Doktoritöö valmimisele on aidanud kaasa paljud inimesed. Eelkõige soovin tänada oma juhendajaid Andriela Rääbist, Helle Metslangi ja Tiit Hennostet. Mulle on osaks saanud au arutada oma uurimistööd kolme kogenud teadlasega, kellega on olnud rõõm koostööd teha.

Magistriõpingute alguses liitusin Tartu ülikoolis tegutseva töörühmaga, mille liikmeid ühendas huvi suulise suhtluse uurimise vastu. Täna suulise ja arvuti-suhtluse labori praeguseid ja varasemaid kolleege eesotsas Tiit Hennostega, kelle kõrvalt õppisin „keerulise“ suulise keele materjali väiksemaidki nüansse märkama ja kelle nõu erinevate uurimisprobleemide lahkamisel on olnud asendamatu.

Täna kõikide väljaannete toimetajaid ja retsensente, kes on siinse doktoritöö artikleid kommenteerides lisanud neile palju väärtust. Täna doktoritöö retsensente Anna Vataneni ja Krista Mihkelsit sisukate kommentaaride ja parandusettepanekute eest. Samuti olen tänulik kolleegidele ja kaastudengitele eesti ja üldkeeleteaduse instituudist, kes suuremal või vähemal määral on töö valmimisele kaasa aidanud. Doktoritöö keeleteoimetamise eest võlgnen tänu Katrin Kernile ja tema abilistele. Täna David Ogrenit, kes on aidanud nii väitekirja ingliskeelsete artiklite kui ka siinse väitekirja ingliskeelse kokkuvõtte keelelise toimetamisega.

Oma doktoritööpingute jooksul õnnestus mul end täiendada kahes maailmatasemel suhtluse uurimise keskuses. Aitäh Leelo Keevallikule võimaldamast semestrit Linköpingi ülikoolis, täis motiveerivaid arutlusi, produktiivset kirjutamist ja kohtumisi erinevate suulisest suhtlusest innustunud uurijatega. Suur tänu ka Helsingi ülikoolis tegutsenud tippkeskusele Intersubjektiivsus vuorovaikutuksessa ja sealsetele inimestele.

Õpingute ja konverentsireiside jaoks olen majanduslikku tuge saanud keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktorikoolilt (projekt nr 1.2.0401.09–0076), sihtasutuselt Archimedes, Alfred Kordelini Sihtasutuselt, sihtfinantseeritavast uurimisteedest „Loomulike keelte arvutitöötluse formalismide ja efektiivsete algoritmide väljatöötamine ning eesti keelele rakendamine“ (SF0180078s08), riikliku programmi „Eesti keel ja rahvuslik mälu“ projektidest „Suulise eesti keele tervikkäsitlus“ (EKKM14-308), „Tartu ülikooli suulise eesti keele korpuse täiendamine ja tasakaalustamine“ (EKKM14-310), riikliku programmi „Eesti keeletehnoloogia“ projektist „Suulise eesti keele audiovisuaalse suhtluskorpuse

kogumine ja päringusüsteemi arendamine“ (EKT8), Eesti Teadusfondi grandiprojektilt „Eestikeelse spontaanse dialoogi struktuuri loomise keelised vahendid“ (ETF8558), Eesti Teadusagentuuri projektilt „Kirjakeele morfosüntaksi varieerumise integreeritud mudel: pilootuuring eesti keele näitel“ (PUT475) ja Eesti-uuringute tippkeskuselt (TK145).

Suurim tänu kuulub mu perekonnale, kelle toetuseta ei oleks selle doktoritöö valmimine võimalikuks saanud.

Luutsnikus 1. novembril 2018

SISUKORD

EESSÕNA	5
SISUKORD	7
PUBLIKATSIOONIDE LOEND	8
1. SISSEJUHATUS	9
2. MEETOD JA MATERJAL	11
2.1. Suhtluslingvistika, vestlusanalüüs ja suhtluse multimodaalne analüüs	11
2.2. Analüüsimeetod	13
2.3. Doktoritöö materjal	16
3. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	19
4. TULEMUSED	24
5. ARUTLUS JA KOKKUVÕTE	32
TRANSKRIPTSIOONIMÄRGID	42
SUMMARY	43
KIRJANDUS	54
PUBLIKATSIOONID	61
ELULOOKIRJELDUS	173
CURRICULUM VITAE	174

PUBLIKATSIOONIDE LOEND

- [P1] Laanesoo, Kirsi 2012. Pööratud polaarsusega retoorilised küsimused argivestluses. – Keel ja Kirjandus, 7, 499–517.
- [P2] Laanesoo, Kirsi 2014. Direktiivsed *mis-* ja *mida*-küsilauseid suulises suhtluses. – Emakeele Seltsi aastaraamat, 59, 103–126.
- [P3] Laanesoo, Kirsi, Keevallik, Leelo 2017. Noticing breaches with non-polar interrogatives: Estonian *kes* ‘who’ ascribing responsibility for problematic conduct. – Research on Language and Social Interaction, 50(3), 286–306.
- [P4] Laanesoo, Kirsi 2017. *A miks sa torusse ei räägi?* *Miks*-küsilausetega tehtavad suhtlustegevused argitelevonivestlustes. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, 13, 89–105.
- [P5] Laanesoo, Kirsi 2016. Targeting question’s inappositeness: The Estonian *kus* ‘where’-interrogative in the second position. – Discourse Studies, 18(4), 393–408.

1. SISSEJUHATUS

Väitekirja teema ja struktuur. Väitekirja „Polüfunktsionaalsed küsilauseid eesti argivestluses“ koosneb viiest avaldatud artiklist ja sissejuhatavast osast. Väitekirja põhiosa moodustavate artiklite ühine teema on igapäevases suulises suhtluses esinevad küsilauseid, mida kõnelejad ei kasuta ennekõike küsimiseks, vaid muude suhtlustegevuste läbiviimiseks (näiteks *kas `minul ei o(h)legi õigus `arvustada või.*). Väitekirja artiklites analüüsitakse selliseid küsilauseid suhtluslingvistika ja vestlusanalüüsi metodoloogilisi põhimõtteid järgides ja kirjeldatakse, milliseid suhtlustegevusi kõnelejad selliste küsilauseetega läbi viivad.

Väitekirja artiklid käsitlevad ühelt poolt uurimise aluseks olevate küsilausevormi, teisalt nende suhtlusfunktsioone (suhtlustegevusi)¹. Artiklis [P1] vaadeldakse pööratud polaarsusega küsimusi (*reversed polarity questions*), nende vormi ja funktsioone laiemas raamistikus. Artiklid [P2] ja [P3] kirjeldavad *mis-*, *mida-* ja *kes-*küsisõnadega moodustatud küsilauseid, keskendudes kindlatele suhtlustegevustele (eelkõige direktiivid ja etteheited), mida nende küsilauseetega tehakse. Artikli [P4] keskmes on argitelefoni *miks-*küsilauseid ja nende suhtlustegevused. Artiklis [P5] kirjeldatakse ühte konkreetset suhtlusjärjendit ja vormi – pööratud polaarsusega *kus-*küsilauseid, mis ei küsi koha kohta, vaid toimivad eitava vastusena üldküsimusele. Kolm artiklit on eestikeelsed ja kaks ingliskeelsed.

Väitekirja sissejuhatuse esimeses peatükis tutvustatakse väitekirja uurimisprobleemi ja eesmärgi. Teises peatükis tutvustatakse doktoritöös rakendatud uurimismeetodeid vestlusanalüüsi ja suhtluslingvistikat ning samas peatükis esitatakse ka uurimuse alusmaterjali iseloomustus. Kolmandas peatükis antakse ülevaade töö peamistest teoreetilistest lähtekohtadest. Neljandas peatükis tehakse kokkuvõtte kõikidest väitekirja artiklitest ja nende olulisematest tulemustest. Viiendas peatükis esitatakse tulemuste arutelu ja väitekirja kokkuvõtte.

Uurimuse eesmärk ja uurimisprobleem. Küsilause prototüüpne roll on vormistada küsimust, mille abil kõneleja soovib partneri abiga täita infolünka. Nende kõrval leidub igapäevases suhtluses palju küsilauseid, mis ei ole esitatud infolünga täitmiseks, vaid täidavad muid funktsioone. Võtame näiteks küsilauseid a) *`mida sa `lõdistad, *Annika** ja b) *kas me ei `ela demo`kraatlikus `vabariigis või,* mis ei ole peamiselt funktsioonilt küsimused. Väitekirja põhieesmärk on analüüsida ja kirjeldada selliseid küsilause tüüpe eesti keeles. Väitekirja kesksed uurimisküsimused on järgmised.

- Mis suhtlustegevusi kõnelejad vaadeldud küsilausevormi abil suhtluses teevad?
- Kas vaadeldud küsilauseid erinevad infoküsimustest ja mille poolest?

¹ Funktsiooni mõistel on erinevates teooriates ja mudelites mitmesuguseid käsitusi. Siinses töös kasutatakse funktsiooni mõistet selles tähenduses, mis kirjeldab lause rolli suhtluses ja kattub vestlusanalüüsi suhtlustegevuse mõistega.

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks on väitekirjas vaadeldud vestluspartnerite reaktsioone uurimise aluseks olevatele küsilausele, nende asukohta suhtlusjärjendis ja nende vormistust.

Väitekiri tõestab, et suhtlejad mõistavad väga hästi, et sellised küsilased, nagu eelpool toodud näitelauseid a) *`mida sa lõdistad, *Annika*`* või b) *kas me ei `ela demo`kraatlikus `vabariigis`* või ei küsi peamise tegevusena vestluspartnerilt infot, vaid väljendavad põhitegevusena vastavalt keeldu *'Ära lõdista, Annika!'* (a) ja seisukohta *'Me ju elame demokraatlikus vabariigis.'* (b). Doktoritöö põhiväide on, et vaadeldud küsilased on polüfunktsionaalsed üksused. Ühelt poolt tuuakse välja, et selliste küsilause abil tehakse suhtluses erinevaid suhtlustegevusi (väited, kaeblemised, seisukohad, keelud, vaidlustused jm), teiselt poolt näidatakse, et sama küsilause täidab korraga mitut erinevat rolli (nt võib korraga olla nii käsk, etteheide kui ka küsimus).

Siinkirjutaja roll ühisartiklites. Artikkel [P3] on kirjutatud koostöös professor Leelo Keevallikuga Linköpingi Ülikoolist. Selles artiklis on siinkirjutaja rolliks olnud empiirilises osas eelkõige argivestlustest pärinevate näidete analüüsimine, Keevallik analüüsis õpetamissituatsiooni (tantsutundide) näiteid. Artikli ülejäänud osad on kirjutatud ühiselt.

Seosed varasemate samateemaliste töödega eesti keele kohta. Eesti keeles ei ole küsilause vormis mitteküsimusi põhjalikult uuritud. Helle Metslang (1981: 105–112) kirjeldab eesti keele põhjalikemas küsilause uurimuses „Küsilause eesti keeles“ küsilause liike ja funktsioone, milles on nimetatud ka siinse doktoritöö aineks olevaid küsilauseid. Renate Pajusalu (2006) on artiklis „Multiple motivations for meaning of an elative *wh*-construction in Estonian“ kirjeldanud käsku või väidet väljendavat küsilause konstruktsiooni (*mis* + elatiiv, nt *Mis sa tast kiusad*). Metslangi alusmaterjali moodustavad konstrueeritud ja Eesti autorite näidenditest pärinevad näited. Pajusalu uuris kirjalikele tekstidele lisaks ka tegelikke vestlusi, kuid mitte suhtluslingvistika ja vestlusanalüüsi põhimõtteid järgides. Siinkirjutaja magistritöö „Ümberpööratud polaarusega küsimused eesti argivestluses“ (2010) kirjeldas samuti selle väitekirja aluseks olevaid küsilause tüüpe, kuid tegeles selle teemaga üldisemalt ja pigem oli käesoleva uurimuse lähtepunktiks. Seega on sinne väitekiri esimene uurimus eesti keeles, mis vaatleb tegelikule tekstimaterjalile toetudes seda teemat süvitsi.

2. MEETOD JA MATERJAL

Küsilause uurimiseks on rakendatud vestlusanalüüsi ja suhtluslingvistikat, mis mõlemad põhinevad suhtluse kvalitatiivsel mikroanalüüsil. Videomaterjali uurimiseks on kasutatud lisaks suhtluse multimodaalset analüüsi, mis võimaldab verbaalse modaalsuse kõrval kirjeldada ka mitteverbaalseid suhtlusmodaalsusi, muu hulgas pilgusuunda, kehaasendit ja pealiigutusi.

2.1. Suhtluslingvistika, vestlusanalüüs ja suhtluse multimodaalne analüüs

Suhtluslingvistika. Suhtluslingvistika (*interactional linguistics*) uurimisobjekt on keel tegelikus kasutuskontekstis. Uurimiseks kasutatakse erinevaid keele- tasandeid, sh foneetikat, fonoloogiat, morfoloogiat, süntaksit, leksikat, semantikat ja pragmaatikat. (Couper-Kuhlen, Selting 2001: 1) Suhtluslingvistika uurib, milliseid keelelisi vahendeid inimesed kasutavad mitmesuguste suhtlustegevuste läbiviimiseks, ning teisalt huvitub sellest, kuidas kasutatakse keelelisi vahendeid suhtluse kujundamiseks. Suhtluslingvistid leiavad, et kõnevoorud, suhtlustegevused ja suhtlusjärjendid tehakse suhtluses arusaadavaks just lingvistiliste vahendite süstemaatilise kasutusega. (Couper-Kuhlen, Selting 2018: 4) Kui keeleteaduses võib lauseid vaadelda ja kirjeldada kui eraldiseisvaid tervikuid, siis suhtluslingvistika põhimõtete kohaselt tekivad laused loomulikus suhtluses protsessina, mis toimub vestlejate koostööna. Suhtluslingvistika on välja kasvanud funktsionalistlikust lingvistikast, antropoloogilisest lingvistikast ja vestlusanalüüsist, kasutades meetodina vestlusanalüüsi põhimõtteid. (Couper-Kuhlen, Selting 2001, 2018; Fox jt 2013)

Vestlusanalüüs. Vestlusanalüüs (*conversation analysis*) on 1970ndatel sotsioloogide Harvey Sacksi, Emanuel Schegloffi ja Gail Jeffersoni välja töötatud kvalitatiivne meetod (või meetodite kompleks), mis uurib suulist suhtlust eesmärgiga tuvastada selles suhtlusemusterid ja leida normid, mida suhtlejad suhtluses järgivad. Kui suhtluslingvistika uurimisobjektiks on spetsiifiliselt keel tegelikus suulises kasutuskontekstis, siis vestlusanalüüs tegeleb igapäevase suhtluse ülesehituse ja organiseerimise uurimisega ning huvitub suhtluse toimimise universaalsest omadustest.

Vestlusanalüüsi järgi koosneb vestlus **suhtlustegevusest** (*social action*), mis on suuremal või väiksemal määral üksteisega seotud. Suhtlustegevus on see, mida kõnelejad oma kõnevooriga teevad, saavutamaks suhtluses oma eesmärgi. (Levinson 2013) Suhtlustegevused on näiteks küsimine, vastamine, tervitamine, noomimine, käskimine, kaebamine jne. Suhtlustegevused sünnivad suhtluses osalejate ühistööna. Vestlejate ülesandeks suhtlemisel on aru saada, mis suhtlustegevus suhtluspartner oma kõnevooriga parasjagu sooritab (*action ascription*), et sellele omakorda sobiva omapoolse suhtlustegevusega reageerida. Samuti on

kõneleja ülesandeks otsustada, milliseid lingvistilisi või muid vahendeid kasutada, et teatud suhtlustegevus kaasvestlejale arusaadavaks teha (*action formation*). (Levinson 2013; Schegloff 1997)

Vestlusanalüüsi põhimõte on, et suhtlus on osalejate koostöö, mida juhivad kindlad mehhanismid, millest kesksed on järjendiliigendus (*sequence organization*), vooruliigendus (*turn organization*) ja parandusliigendus (*repair organization*). (Schegloff, Sacks 1973; Sacks jt 1974; Schegloff jt 1977; Schegloff 2007).

Järjendiliigenduse sisu on, et suhtlus on organiseeritud suhtlustegevuste või kõnevoorude (*turn*) jadadena, mida nimetatakse suhtlusjärjenditeks. Kõnevoor on ühe inimese jätkuv häälesolek. Kui vahetub kõneleja, lõpeb eelmise kõneleja kõnevoor ja algab järgmise kõneleja oma. (Schegloff, Sacks 1973) Vooruliigendus kirjeldab, kuidas on kõnevoorud ehitatud ja milliste põhimõtete järgi toimub vestluses nende vahetamine (vooruvahetusemehhanism (*turn taking*)). Kõnevoorud omakorda koosnevad ühest või mitmest vooruehitusüksusest (*turn construction unit, TCU*), mis on süntaktiliselt, prosoodiliselt ja pragmaatiliselt terviklikud üksused. (Sacks jt 1974)

Vestluses esineb mitmesuguseid kõnevoore. Ühed küll sisaldavad vihjeid, milline voor sobib järgnevas, kuid ei sea rangeid piiranguid. Teisalt esineb selliseid kahe kõnevooru ja suhtlustegevuse järjendeid, mis on omavahel tihedalt seotud. Neid nimetatakse naabruspaariks (varasemalt ka naaberpaar, *adjacency pair*). Naabruspaari saab jagada eri kõnelejate esitatud esiliikmeks ja järelliikmeks, mis ideaaljuhul asuvad vestluses kõrvuti. Teatud tüüpi naabruspaari esiliige nõuab kindlat tüüpi järelliiget. Näiteks küsimus ootab vastust, tervitus vastutervitust jne. Minimaalne naabruspaar koosneb esi- ja järelliikmest. Suhtluses võivad neile lisanduda laiendused (*expansions*), mis paiknevad naabruspaari ees, liikmete vahel või järel. (Schegloff, Sacks 1973; Schegloff 2007)

Vestluse organiseeritust ja suhtlustegevuste esinemist järjendites mõjutab eelistusjärjestus (*preference organization*). Eelistusjärjestus on kahe suhtlustegevuse suhe, mille järgi teatud suhtlustegevused eelistavad või ei eelista enda järele teatud tegevusi. Sellisena on eelistusjärjestus ennekõike naabruspaari järelliikmetega seotud mõiste. Näiteks on välja selgitatud, et tegevus *kutse* eelistab tegevust *kutse vastuvõtmine*. Samuti räägitakse vestlusanalüüsis eelistusest selles võtmes, et teatud suhtlustegevused on suhtluses mitte-eelistatud. Siia alla kuuluvad sellised suhtlustegevused, mis ohustavad kõnelejate suhteid. Näiteks on mitte-eelistatud süüdistused, ähvardused ja etteheited. Oluline on ka see, et eelistatud ja mitte-eelistatud voorude vormistamises esineb süstemaatilisi keelelisi erinevusi. (Pomerantz, Heritage 2013; Schegloff 2007).

Kolmas vestlust juhtiv alusmehhanism on süsteem, mille abil kõnelejad lahendavad vestluses ette tulevaid kuulmis-, rääkimis- ja arusaamisprobleeme. Seda nimetatakse parandusliigenduseks. Ka paranduse puhul mängib rolli eelistusjärjestus. Näiteks on suhtluses eelistatud parandus, milles probleemi lahendajaks on selle tekitaja (Schegloff jt 1977; Sacks 1992; Schegloff 2007).

Vestlusanalüüsis saab uuritav nähtus oma rolli ja tähenduse seda ümbritsevas kontekstis. Vestlusanalüüsis on terminil *kontekst* kaks erinevat tähendust. Üks on suhtlusesisene kontekst (*internal/intra-interactional context*), mille loovad

suhtlejad vestluse käigus siin ja praegu. Teine on väline kontekst (*external context*), mille alla kuuluvad suhtlejate sotsiaalsed suhted ja omadused, suhtlus-situatsiooni tüüp jms. (Schegloff 1992) Uurimise jaoks on peamine suhtlejate loodud sisene kontekst, mis on vestluse jooksul pidevas muutumises. Vestlus areneb reaalses ja iga osaleja panus vestlusesse on kontekstist sõltuv ja samas konteksti loov (*context dependent* ja *context renewing*). See tähendab, et iga kõnevoor on tehtud sobivaks eelneva kõnevooruga ja iga kõnevoor paneb mingil määral piirangud, milline jätk tema järel tuleb. Väline kontekst, mis võib samuti vestluse jooksul muutuda, on pigem sekundaarne. (Heritage 1984: 242; Schegloff, Sacks 1973)

Vestlusanalüüs on ennekõike suhtluse universaalsete joonte uurimine, mitte suhtlejate uurimine, mis tähendab, et vestlusanalüütikud ei huvitu niivõrd suhtlejate sotsiaalsetest omadustest (nt vanus või sugu). Uurimisel keskendutakse sellele, kuidas konkreetne vestlus areneb ja milliste vahenditega suhtlejad selle sujuvuse tagavad.

Suhtluse multimodaalne analüüs. Siinses doktoritöös on artikli [P3] analüüsimisel järgitud uurimismeetodit, mille metodoloogilised alused peituvad vestlusanalüüsis, kuid mis võtab arvesse lisaks verbaalsetele nähtustele ka mitteverbaalsed suhtlusvahendid. Vestlusanalüüsi meetodi väljatöötamise algusaegadel olid uurijate põhiliseks uurimismaterjaliks audiosalvestised ja analüüsiks kasutati verbaalset materjali. Tehnika arenedes hakati vestlusmaterjali kogumiseks üha enam kasutama videokaameraid, et vestlussituatsiooni võimalikult täpselt jäädvustada. See võimaldas hakata üha detailsemalt uurima inimeste visuaalset käitumist (*visual behavior / embodied conduct*). Suhtluse multimodaalne analüüs tegeleb suhtlejate visuaalse käitumise ja vestlust juhtivate mehhanismide vahel olevate võimalike seoste uurimisega. Teisisõnu on selle järgi pilgud, žestid, noogutused, pea- ja kehaasendid jms vahendid, mille abil kõnelejad sooritavad erinevaid suhtlustegevusi. Näiteks kui inimene noogutab, pole verbaalselt vaja midagi lisada ja vestluspartnerile on selge, et noogutus väljendab nõustumist. (Goodwin 2000; Heath, Luff 2013; Mondada 2003, 2008; Streeck jt 2011)

Siinne väitekiri toetub vestlusanalüüsi ja suhtluslingvistika põhimõtetele, näidates, kuidas mingi keelelise üksuse tähendus kujuneb reaalses vestluses kõnelejate ühistööna.

2.2. Analüüsimeetod

Vestlusanalüüs, suhtluslingvistika ja suhtluse multimodaalne analüüs põhinevad rangelt autentsel uurimismaterjalil. Materjal kogutakse tegelikest vestlustest (*natural conversations*). Selleks salvestatakse vestlused audio- või videotehnika abil ja transkribeeritakse. Transkriptsiooni eesmärk on esitada asetleidnud vestlus uuritava nähtuse tarvis võimalikult täpselt. Transkribeerimise põhialus on, et iga suhtlusnüanss on uurimise jaoks potentsiaalselt oluline. Seetõttu sisaldab transkriptsioon lisaks sõnatasandile infot suhtlushälitsuste ja kõne prosoodiliste nähtuste kohta. Samuti on transkriptsioonis kajastatud metaandmed (nt

kirjeldused, mis toimub situatsioonis tagaplaanil). Suhtlejate multimodaalse käitumise transkriptsioon sisaldab lisaks ka vaadeldava nähtuse jaoks oluliste mitteverbaalsete tegurite detailset kirjeldust, mis hõlmab näiteks suhtlejate kehaliigutusi, pilgu liikumist ja muud visuaalset käitumist. Transkriptsioonis märgitakse nende tegevuste täpne algus- ja lõpp-punkt. Uurimise jaoks on transkriptsioon eelkõige abimaterjal, analüüsimisel töötatakse alati audio- või videosalvestisega. Huvipakkuvatest nähtustest moodustatakse andmestik, mida vestlusanalüüsis nimetatakse kollektsiooniks (*collection*), või tehakse ühest nähtusest juhtumianalüüs. (Jefferson 2004; Hepburn, Bolden 2013; Mondada 2013) Kolleksioon sisaldab võimalikult palju huviobjektiks oleva nähtuse juhte, eesmärgiga neid kõrvutades tuvastada ja analüüsida erinevaid suhtlusmustreid (Hutchby, Wooffitt 2006: 93).

Kuigi vestlusanalüüs on eelkõige kvalitatiivne mikroanalüüs, kasutatakse seal ka kvantitatiivseid andmeid (Robinson 2007; Stivers 2015). Need pole vestlusanalüütilises uurimistöös siiski peamised, vaid neid kasutatakse pigem erinevate keelte võrdlemiseks või kvalitatiivsel meetodil saadud tulemuste tugevdamiseks.

Vestlusanalüüsis ei püstitata uurimishüpooteese ette, vaid lähtutakse sellest, kuhu materjali uurimine välja viib. See tähendab, et vestlusanalüütikud ei lähene materjalile oletustega võimalike tulemuste kohta. Seda, mis tulemused materjali analüüsimisel välja tulevad, on võimatu uurimise algstaadiumis prognoosida. (Sacks 1984)

Vestlust analüüsid lähtutakse osalejate perspektiivist (*the participants perspective*), mis tähendab, et uurimise jaoks on peamine suhtlejate endi tõlgendus erinevatest nähtustest ja konstruktsioonidest. Analüüsimise põhivõtte on järgneva voo tõestuse protseduur (*next-turn-proof procedure*) (Sacks jt 1974), mis tähendab, et iga kõnevooru tuleb analüüsida sellele järgneva ja eelneva voo abil. Järgneva kõnevooru suhtlustegevus ja vorm näitavad, kuidas on vestluskaaslased eelnevat kõnevooru tõlgendanud. Näiteks² vestluskatkes (1)³ on V voor (rida 1) moodustatud küsilausega, mis põhimõtteliselt võiks olla küsimus, kuid näeme, et selles vestluskontekstis reageerib vestluspartner sellele kui seisukohavõtule, millega ta nõustub (rida 3). Sellele järgneb V voor, milles ta kordusega kinnitab üle H öeldu ning selle järel läheb üle vestluse lõpetamisele. Tema voor näitab, et ta jäi nõusse H tõlgendusega tema eelnevast voorust. See lubab uurijal järeldada, et partnerid on ühel nõul selle kohta, et V küsilause oli seisukohavõtt, ning tõlgendada antud lauset selles kontekstis seisukohavõtuna.

(1)

01 V: [ja=miks] `need peavad `teised peavad `nii palju `raha saama.

02 (0.6)

03 H: jah eba`õiglus on, ebaõiglus=

04 V: =eba`õiglus on `tõesti. (.) jah (.) kuule ää=[`küll.]

² Transkriptsioonimärgid on toodud väitekirja lõpus.

³ Näitelõik (1) pärineb artiklist [P4], lk 98.

Siiski on näidatud, et teatud juhtudel võib suhtlustegevuste analüüsimisel järgmise voo tõestamise protseduuri kõrval ka muid lahendusi kasutada (Schegloff 1996, 2006). Schegloff (1996: 116–117) toob välja, et kui mingil suhtlustegevusel on tuvastatud kindel kasutusviis ja seda on tõestatud mitme juhu kaudu, siis on võimalik seda suhtlustegevust niimoodi käsitleda ka kontekstis, kus vestluspartner seda parasjagu selle suhtlustegevusena ei tõlgenda.

Suhtluses on tavapärane, et ühe vooruehitusüksusega viiakse läbi üks suhtlustegevus, mille tõlgendus kajastub kaasvestleja reaktsioonis (Schegloff 2007: 73). Siiski on käesoleva töö seisukohast oluline, et vestlustes võib tulla esile üksusi, millega samal ajal sooritatakse mitu tegevust. Sellised üksused viivad läbi teatud suhtlustegevust, mida omakorda kasutatakse mõne muu tegevuse sooritamiseks. Näiteks on näidatud, et vestluspartnerile märkuse tegemised (*noticings*) võivad samal ajal olla kaeblemised. Hinnangud võivad ühtlasi olla ka komplimentid ja kaeblemised või enesehaletsemised. (Schegloff 2007: 73–78; Couper-Kuhlen, Selting 2018: 213) Schegloff toob näiteks Anita Pomerantzi (1978) käsitletud näite (näide 2), mille real 1 olev Rozi voor *You're very good rower, Honey*. ('Kallis, sa oled väga hea aerutaja.') on ühtlasi nii hinnang kui ka kompliment.

(2) (Schegloff 2007: 74)

01 Roz: You're very good rower, Honey.

02 Joe: These are very easy to row. Very light.

Samuti on näidatud, et küsimusi kasutatakse tihti teiste suhtlustegevuste läbi viimiseks. Küsimine võib olla samal ajal pakkumine, samuti võib küsimust kasutada kaeblemiseks, näiteks *Why is it that we have to go there*. ('Miks me peame sinna minema?'). (Schegloff 1984, 2007)

Levinson (2013) kirjeldab suhtlustegevusi hierarhiana. Ühelt poolt on suhtlustegevus rangelt seotud kohe järgneva vooruga, samas mängib seesama voor ja sellega läbiviidav tegevus olulist rolli vestluse laiemas kontekstis. Tihti on keeruline täpselt määratleda, mis tegevusi konkreetse vooruga läbi viiakse, kuna kõik tegevused on osa suuremast tegevuse „projektist“, mille poole eri tegevustega püüeldakse. (Levinson 2013: 126–127) Näiteks võib küsilause olla parandusalgatus, sisaldada endas soovi saada infot, samas loob see aluse esitada kaasvestlejale kutse, mis on kõneleja tegelik eesmärk. Sel juhul on suhtlustegevused *parandusalgatus* ja *infooov* osa vestluse suuremast projektist, milleks on suhtlustegevuse *kutse* esitamine. Samamoodi kui ühte tegevust sooritavate vooruehitusüksuste puhul, leidub ka mitut suhtlustegevust läbiviidava vooruehitusüksuse tõlgendus kaasvestleja järgneva(te)s voo(de)s. Tõlgendusele aitavad muu hulgas kaasa vooruehitusüksuse (keeleline) vorm, sisu ja vestluspositsioon. (Levinson 2013)

2.3. Doktoritöö materjal

Küsimuse-vastuse naabruspaar on üks tavalisemaid suhtlusjärjendeid. Küsimisele järgneb üldiselt ka vastamine, seega on igasuguste küsilauseste uurimiseks vajalik dialoogiline materjal. Samuti eeldab dialoogilist materjali vestlusanalüüsi meetod, mis kasutab mingi nähtuse analüüsimiseks sellele eelnevaid ja järgnevaid voore (*next-turn-proof procedure*).

Käesoleva doktoritöö uurimismaterjal pärineb Tartu Ülikooli suulise eesti keele korpusest⁴. Materjaliks on loomulike vestluste salvestised, mis on loovutatud Tartu Ülikoolile järgides eetikanõudeid. Korpus sisaldab 2018. aasta sügise seisuga 703 tundi salvestisi ja suureneb pidevalt. Seda uurimistööd alustades töötasin väiksemamahulise korpusega, mis koosnes ainult audiosalvestistest, mistõttu moodustavadi ka doktoritöö materjalist suure osa audiosalvestised. Sellest tulenevalt sai selle uurimistöö huvikohaks suhtlejad verbaalsete ressursside uurimine. Hilisemate artiklite jaoks kogusin materjali märksa suuremast korpusest, mis sisaldas ka videomaterjali. See omakorda võimaldas uurida lisaks verbaalsele materjalile kõnelejad visuaalset käitumist. Videomaterjali uurisin artikli [P3] jaoks.

Artiklite jaoks uuritud vestlused on kahe või enama osalejaga silmast silma ja lauatelefonivestlused. Vestluste puhul on tegemist vaba õhkkonnaga argisituatsioonidega, kus suhtlejateks on perekonnaliikmed, sõbrad või head tuttavad.

Salvestatud vestluskatked on transkribeeritud, järgides vestlusanalüüsi transkriptsiooni põhimõtteid, mida on käesoleva korpuse tarvis vähesel määral mugandatud (Hennoste 2000a). Videomaterjali analüüsimisel on siinses väitekirjas kasutatud vestluse mitteverbaalsete aspektide kirjeldamiseks multimodaalse transkriptsiooni⁵ varianti, mille on välja töötanud Lorenza Mondada.

Materjali kogumise käik oli järgmine.

- 1) Toetudes küsilause grammatilistele tunnustele otsisin korpuse argivestlustest välja küsilause-kujulised konstruktsioonid.
- 2) Seejärel tegin esmase analüüsi, mille tulemusel eraldasid küsilauseste hulgast need, mis ei täida küsimuse tuumrolli ega ole seega primaarselt esitatud infolünga täitmiseks. Erandiks on artikkel [P4], mille materjali moodustavad kõik korpuse argitelefonivestlustes esinevad *miks*-küsisõnaga moodustatud laused, sealhulgas ka vastuseks infot ootavad küsilauseid.
- 3) Korpusest kogutud materjali põhjal koostasid oma kollektsioonid, mis koosnevad vestluskatketest, mis hõlmavad uurimise aluseks olevaid küsilauseid koos nendele eelnevate ja järgnevate kõnevoorudega.

⁴ <https://www.cl.ut.ee/suuline1/suulisekorpus/> (25.10.2018).

⁵ Mondada välja töötatud põhimõtted on leitavad käsikirjalisest tekstist:

https://mainly.sciencesconf.org/conference/mainly/pages/Mondada2013_conv_multimodality_copie.pdf (03.11.2018).

Doktoritöös uuritud materjal hõlmab nii üld- kui eriküsilauseid. Salvestistes leidis 327 polüfunktsionaalset küsilauseid, neist 207 silmast silma vestlustes ja 120 telefonivestlustes. Sellest kollektsioonist on artiklite fookusesse valitud ühelt poolt kõige sagedamini mitteküsimuse rollis esinenud küsisõnadega moodustatud küsilauseid (*miks-*, *mis-* ja *mida-*küsilauseid). Teisalt on analüüsivateks sellised polüfunktsionaalsed küsilauseid, milles küsisõna ei kasutata tema kategoriaalses tähenduses (*kus-*küsilauseid, mis ei küsi kohta kohta) või lause-semanticises tähenduses (*kes-*küsilauseid, mis ei oota vastust tegija kohta). Artikli [P3] jaoks on uuritud ka üheksa tundi tantsutundide videomaterjali, mille on kogunud Leelo Keevallik. Doktoritöö artiklites kasutatud materjali illustreerib tabel 1.

Tabel 1. Väitekirja artiklites kasutatud materjal

Artikli tähis	Artikkel	Küsilauseite hulk	Materjali jagunemine küsisõnade kaupa
[P1]	Pööratud polaarsusega retoorilised küsimused argivestlustes	42	4 <i>kas-</i> , 4 <i>kes-</i> , 1 <i>kelle-</i> , 1 <i>keda-</i> , 2 <i>kellele-</i> , 6 <i>kus-</i> , 1 <i>kust-</i> , 5 <i>miks-</i> , 16 <i>mis-</i> , 1 <i>millal-</i> , 1 <i>kuidas-</i> küsisõnaga moodustatud küsilauseid
[P2]	Direktiivsed <i>mis-</i> ja <i>mida-</i> küsilauseid suulises suhtluses	36	24 <i>mis-</i> , 12 <i>mida-</i> küsisõnaga moodustatud küsilauseid
[P3]	Noticing Breaches with Nonpolar Interrogatives: Estonian <i>Kes</i> ('Who') Ascribing Responsibility for Problematic Conduct ⁶	72	24 <i>mis-</i> , 15 <i>mida-</i> , 12 <i>miks-</i> , 9 <i>kes-</i> 6 <i>kus/kuhu-</i> , 4 <i>kuidas-</i> , 1 <i>mitu-</i> , 1 <i>mitmes-</i> küsisõnaga moodustatud küsilauseid
[P4]	<i>A miks sa torusse ei räägi?</i> <i>Miks-</i> küsilauseid tehtavad suhtlustegevused argitelefoni vestlustes	41	<i>Miks-</i> küsisõnaga moodustatud küsilauseid
[P5]	Targeting question's inappositeness: The Estonian <i>kus</i> 'where'-interrogative in the second position	4	<i>Kus-</i> küsisõnaga moodustatud küsilauseid

⁶ Artikli [P3] fookuses on *kes-*küsisõnaga moodustatud küsilauseid, kuid võrdluseks on analüüsitud ka teiste küsisõnadega moodustatud küsilauseid, millega sooritatakse samu suhtlustegevusi.

Siinse doktoritöö artiklite puhul on lähtunud vestlusanalüüsi ühest põhimõttest, et uurimistöö tegemiseks ei pea tingimata kasutama ulatuslikke andmekollektsioone, vaid võib analüüsida ja kirjeldada ühte juhtumit või üksikuid sarnaseid juhtumeid (vt nt Schegloff 1993). Kui üksikute juhtumite puhul tuleb esile sama suhtlusmuster, näitab see, et suhtlejate jaoks on selline nähtus äratuntav suhtluspraktika. Seega on see meie igapäevase suhtluse osa, mida tasub uurida ka harva esinemisest hoolimata.

Selles peatükis tutvustati väitekirjas rakendatud metodoloogilisi aluseid ja anti ülevaade doktoritöö empiirilisest materjalist, järgnevalt arutletakse doktoritöö teoreetiliste aluste üle.

3. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Küsimus ja küsilause. Lingvistikas eristatakse suhtluseesmärgi järgi kolme peamist kommunikatiivset lausetüüpi: väitlauseid, käsklauseid ja küsilauseid⁷ (EKS 2017; ISK 2004). Traditsioonilise käsitluse järgi kasutatakse väitlauseid info edastamiseks, käsklauseid direktiivide moodustamiseks ja küsilauseid puuduva informatsiooni esilekutsumiseks ehk küsimiseks.

Küsimust defineeritakse traditsiooniliselt lausungina, millele oodatakse vastuseks infolünga täitmist. Küsilauseid kirjeldatakse eelkõige kui küsimuse vormistusvahendit, kuid on näidatud, et sellega saab täita ka muid funktsioone. Inglise keeles kasutatakse terminit *question* 'küsimus' sageli tähistamiseks nii tähendus- kui vormikategooriat. Vastavale kategooriale viidates kasutatakse termineid *formal question* 'formaalne/vormiline küsimus' ja *functional question* 'funktsionaalne küsimus'. Formaalsel küsimusel on küsimuse morfoloogilised, süntaktilised ja prosoodilised tunnused, kuid see ei pruugi olla funktsionaalne küsimus. Funktsionaalsed küsimused ei ole alati küsiva vormiga, kuid ootavad siiski vastuseks informatsiooni (Borge 2013: 411). Seega ei ole lausetüüpide süntaktiline liigitus alati funktsionaalse liigitusega üksüheses vastavuses. (Borge 2013; ISK 2004; Schegloff 1984)

Siinne doktoritöö näitab samuti, et igapäevases suhtluses esineb palju küsilauseid, mis ei oota vastuseks lause esitajal puuduvat teadmist. Sel juhul on lausel muu funktsioon. Võtame näiteks doktoritöö materjalist pärinevad küsilauseid⁸:

- a) *Kus lasteaias ta käib?*
- b) *Miks sa torusse ei räägi?*
- c) *Kas me ei ela demokraatlikus vabariigis või?*

Kuigi grammatiliselt on kõik näitelauseid vormistatud küsilauseks, on omas suhtluskontekstis nendest tõeline küsimus ainult näide a). Näitelauseid demonstreerivad, et küsilausega on võimalik väljendada kõiki lausete põhitüüpide suhtlusfunktsioone: a) esindab küsimust, b) käsku ('Räägi torusse!') ja c) väidet ('Me elame demokraatlikus vabariigis.'). Lisaks viiakse küsilausega läbi veel palju erinevaid suhtlustegevusi, nagu näiteks, etteheitmine-noomimine, kriitika väljendamine, paranduste algatamine, hinnangu andmine, ettepaneku tegemine jne (vt ka Stivers, Enfield 2010; Hennoste jt 2013).

Mille alusel tuleks siis kindlaks teha, kas küsilausel on küsimuse funktsioon? Eri keeltes on välja selgitatud peamised tegurid, mille põhjal saab kindlaks teha, et küsilausega väljendatakse küsimust. Need on grammatika, prosoodia ja suhtlejate ligipääs teemaks olevale infole. (Hayano 2013; Stivers jt 2010; Stivers, Rossano 2010) Siiski ei saa nende tunnuste põhjal küsilauseid alati küsimusena käsitleda, kuna ka küsilauseid, mis ei ole funktsioonilt küsimused, võivad olla need samad tunnused (Hayano 2013). Vestlusanalüüsis ja suhtluslingvistikas on

⁷ Nende kõrval esinevad ka soovlauseid ja hüüdlauseid, mida siin ei käsitleta.

⁸ Siinkohal on materjalist pärinevad näited esitatud tavaortograafias.

viimasel ajal lähtunud printsiibist, et lausungi määratlemisel küsimusena mängib kõige olulisemat rolli suhtlejate episteemiline staatus (Heritage 2012) ja nende vahel valitsev episteemiline asümmeetria (Stivers, Rossano 2010).

Episteemia sisuks on see, kuidas jagunevad vestluses suhtlejate teadmised ja mis informatsiooni suhtlejad valdavad vestluse teema kohta. Kui suhtlejal on ligipääs teemaks olevale informatsioonile, on ta rohkem teadja positsioonis (*more knowledgeable*, K+); kui ei ole, siis on ta vähem või mitteteadja positsioonis (*less knowledgeable*, K-). Küsimuste puhul tähendab episteemiline asümmeetria seda, et teadmised on kallutatud vastaja suunas (Stivers, Rossano 2010). Küsijal puudub soovitud teadmine (K-) ja ta prognoosib, et vastajal on see teadmine (K+) (Heritage, Raymond 2012). Episteemiline staatus iseloomustab kõnelejate ligipääsu infole, mis on hetkel vestluses teemaks. Kõnelejad määratlevad just episteemilise staatuse põhjal, kas konkreetse lausungi puhul on tegemist info küsimise või info andmisega. Heritage on näidanud, et lausungi tõlgendamisel on suhtlejate episteemiline staatus tähtsam kui grammatika⁹. (Heritage 2012) Selle järgi on ka väitlausega võimalik küsimust esitada, kui väide puudutab teemat, mille kohta vestluspartneril on suurem teadmine¹⁰.

Lisaks episteemiale on küsilause suhtlustegevuse määratlemisel määrav tegelik suhtluskontekst. Kontekstist eraldiseisvaid lauseid ei ole võimalik analüüsida, lähtudes suhtlejate teadmiste jagunemisest või vestluspartneri reaktsioonist. Vaatame näites¹¹ (3) esinevat küsilausest *mis=ta seal koolis`teeb*.

(3)

- 11 E: mina=ei=tea=`kuss=ta=külmetas. ütles et päris: on `kodus
12 haigus`lehel noh `rääkida ei saa, **mis=ta seal koolis`teeb**.
13 (0.4)
14 A: s:oh
15 E: jah, (0.6) ütles et pidi homme lastega minema `VALKA (1.0)
16 aga et ta ei saagi minna et Neeme peab minema vist.

Kui küsilausest *mis=ta seal koolis`teeb*. (rida 12) vaadata kontekstist eraldi, siis võiks pidada seda tavaliseks infoküsimuseks, mis pärib vestluskaaslaselt infot kellegi tegevuse kohta koolis. Kui aga vaadata seda tegelikus vestluses, on selge, et küsilause väljendab väidet, et kõne all oleval inimesel ei ole koolis midagi teha, kuna külmetuse tõttu ta ei saa rääkida. Vestluskaaslane A ei reageerigi küsilausele vastusega, vaid pärast pausi võtab kuulnud info teadmiseks üllatust väljendava *s:oh*-iga (rida 14).

⁹ Sama on näidatud ka eesti keele puhul (Hennoste 2012).

¹⁰ Heritage lähtub Labovi ja Fansheli (1977) loodud mudelist ja selle hilisematest arendustest (Pomerantz 1980, Kamio 1997). Labov ja Fanshel eristasid muuhulgas infot, mis kuulub kõneleja teadmisse (*a-event*) ja infot, mis on teada kuulajale, aga mitte kõnelejale (*b-event*). Kui inimene esitab väite, mis puudutab vastuvõtja teadmiste domeeni kuuluvat infot (*b-event statement*), siis seda tõlgendatakse küsimusena, millele küsimuse esitaja ootab kinnitust või väite ümber lükkamist. (Labov, Fanshel 1977)

¹¹ Näitelõik (3) pärineb väitekirja artiklist [P1], lk 503.

Pööratud grammatiline polaarsus küsilausestes. Doktoritöö artiklites käsitletud küsilauseid iseloomustab see, et nad väljendavad implitsiitselt küsilause jaatusele-eitusele vastupidiseid väiteid. Näiteks eitavavormiline lause *kas me ei `ela demo`kraatlikus `vabariigis või.* väljendab jaatavat väidet 'Me elame demokraatlikus vabariigis.'. Vastupidiselt, jaatav lause *kus ta `tasuta saab.* väljendab eitavat väidet 'Ta ei saa tasuta.'. Pööratud polaarsusega küsilauseste kohta on kasutusel kaks terminit. Keeleteaduses on selliseid küsilauseid traditsiooniliselt nimetatud **retoorilisteks küsimusteks**¹², mida on defineeritud kui väidet, mis on jaatuse-eituse poolest sõnastatule vastupidine (Bolinger 1957; EKS 2017; Metslang 1981: 105–106; Quirk jt 1985: 825–826). Quirk jt (1985: 826) toovad välja, et jaatavavormilise retoorilise küsilausega väljendatud väites asendab küsisõna teatud negatiivne element, näiteks *Who knows?* 'Kes teab?' – *Nobody knows.* 'Keegi ei tea.'. Suhtluse uurija Irene Koshik (2005) kasutab selliste küsilauseste kohta terminit **pööratud polaarsusega küsimus** (*reversed polarity question*, edaspidi PPK), kuna leiab, et termin *retooriline küsimus* võib olla eksitav.¹³ Retoorilisi küsimusi on iseloomustatud selle kaudu, et nad ei oota vastust, kuna vastus sisaldub juba küsimuses endas. (ISK 2004: 1609; Ilie 1994: 77) Koshik on aga erinevate suhtluskontekstide uurimisel näidanud, et PPK-d saavad vestluses tihti reaktsiooni, mis näitab, et vestluskaaslased tõlgendavad neid suhtlustegevusena, mis nõuab enda järele reaktsiooni. (Koshik 2005: 2, 37)

Koshik leidis oma uurimuses, et argisuhtluses on PPK-de peamine roll vestluspartneri eelnenud väitele või tegevusele väljakutse esitamine (*challenging*). Väljakutse all peab Koshik silmas suhtlustegevust, mis väljendab, et PPK lausuja jaoks on eelnenud väide või tegevus olnud põhjendamatu. PPK-ga küsib kõneleja sellele selgitust, samas väljendab, et adekvaatset selgitust ei olegi olemas. Tüüpilist PPK esinemist suhtluses illustreerib järgnev Koshiki uurimusest pärit näide (4). Näites (4) vestlevad omavahel kaks sõbrannat. Shelley kasutab PPK-d *when have I.* ('Millal ma (enne) olen') (rida 6) reaktsiooniks sõbranna süüdistusele, mille sisuks on, et Shelley veab oma sõbrannasid poiste pärast alt (read 1–3). Jaatavavormiline küsilause *when have I.* väljendab eitavat väidet *I never have.* ('Ma pole kunagi (nii teinud)'). Küsilausega küsib Shelley selgitust süüdistuse kohta, samal ajal see lause väljendab, et adekvaatset selgitust ei saa olla, kuna partneri süüdistus on alusetu.

(4) (Koshik 2005: 39)

01 Deb: =I do 'know,=jus don't blow off
 02 your girlfriends for guy:s,
 03 Shel.
 04 Shel: De:b I'm not. h [ow man-]e-
 05 Deb: [o ka:y]
 06 Shel: → when have I. beside ya- I mean

¹² Lähemalt arutletakse retooriliste küsimuste üle artiklis [P1].

¹³ Eesti keeles on käesolevas uurimuses käsitletud küsilauseid nimetatud varem ka ebaküsilausesteks, sest need ei funktsioneeriks küsimuste, vaid väidete, käskude ja keeldudena (Metslang 1981: 109–111; EKS 2017: 194).

PPK-sid iseloomustab veel see, et need on esitatud (rohkem) teadja (K+) positsioonilt (Koshik 2005: 40). See on üks põhilisi erinevusi PPK-de ja infoküsimuse vahel, kuna infoküsimuse üks peamine määratlus on, et see on esitatud vähem või mitteteadja (K-) positsioonilt. Infoküsimuse küsijal ei ole küsilause käsitletud infot, PPK esitajal aga on, mis näitab, et PPK-sid kasutatakse eelkõige muudeks suhtlustegevusteks kui info hankimiseks.

Eelnevalt kirjeldati erinevaid aspekte, mille põhjal kindlaks määrata, kas lausungi puhul on tegemist küsimuse või mõne muu suhtlustegevusega. Samuti arutleti doktoritöö taustaks olevate põhimõistete – *küsilause*, *küsimus*, *retooriline küsimus* ja *pööratud polaarsusega küsimus* – üle, mis on relevantset uurimuse aluseks olevate küsilause määratlemisel ja kirjeldamisel.

Doktoritöö kesksed mõisted. Eelpool toodud mõistete vahekord ei ole keeleteaduses, suhtluse uurimisel ja muudes valdkondades seni selgelt määratletud. Järgnevalt kirjeldatakse nende kasutust selle töö raamistikus. Nendele lisaks esitatakse mõisted, mis on polüfunktsionaalsete küsilause iseloomustamisel kesksed.

Küsilause (*interrogative*), mida tavapäraselt määratletakse kui küsimuse vormistusvahendit, märgib siinses uurimuses konstruktsiooni, mis on moodustatud küsisõna või -partikliga ja millel võib olla erinevaid funktsioone (väide, hinnang, keeld, küsimus).

Küsimus (*question*) tähistab suhtlustegevust, millele oodatakse reaktsiooniks infolünga täitmist. Kuna terminit *küsimus* on sageli kasutatud ka küsilause puhul, mis ei oota vestluspartnerilt infolünga täitmist (nt retooriline küsimus), on sellele lisaks siinses väitekirjas kasutatud terminit **infoküsimus**, rõhutamaks, et vaatluse all olevale küsilausele oodatakse reaktsiooniks just infot ja sellega ei viida läbi muid suhtlustegevusi.

Pööratud polaarsusega küsimus (*reversed polarity question*) märgib küsilause, mis väljendab küsilause jaatusele-eitusele vastupidist väidet (nt *'kellele `kurat seda `vaja läheb. > `Seda pole kellelegi vaja.'*). (Koshik 2005)

Väljakutse (*challenge*) on suhtlustegevus, millega kõneleja vaidlustab kaasvestleja eelnenud väite või tegevuse (Koshik 2003, 2005). Töös vaadeldud küsilauseid küsivad sellele põhjendust, samas väljendavad, et adekvaatset põhjendust ei eksisteerigi. Sünonüümina on siinses uurimuses kasutatud terminit **vaidlustus**.

Väite (*assertion*) all peetakse siinses uurimuses silmas kahte asja. Ühelt poolt on see kasutusel katsumõistena teatud suhtlustegevuste kategooriale, mis hõlmab teisi tegevusi, mida väitega läbi viiakse (vt ka Couper-Kuhlen, Selting 2018: 506). Näiteks kõneleja väidab midagi, aga samal ajal on see väide ka kaeblemine või süüdistus. Teisalt tähistab väide kitsamas mõistes suhtlustegevust, millega väidetakse midagi.

Seisukoht (*statement*) on suhtlustegevus, millega kõneleja väljendab oma arvamust (vt nt Koshik 2003, 2005). Termin *väide* määratlus on sarnane seisukoha omaga, kuid erinevalt seisukohast ei pruugi väide kõneleja arvamust sisaldada.

Märkus (*noticing*) märgib suhtlustegevust, millega kõneleja toob vestluskaaslase valesti käitumise esile (Schegloff 1988).

Etteheide (*reproach*) kirjeldab suhtlustegevust, mis väljendab kõneleja hoiakut märkuse, kerge süüdistuse või hukkamõistu näol (vt ka Günthner 1996).

Hoiaku (*stance*) all peetakse käesolevas uurimuses silmas kõneleja hinnangulist suhtumist kõne all olevasse teemasse, mis väljendub sõnavalikus ja üldisemalt sotsiaalselt mittesoositud suhtlustegevustes, nagu näiteks etteheidetes ja süüdistustes (vt ka Englebretson 2007).

4. TULEMUSED

Käesolev peatükk tutvustab väitekirja viit artiklit ja nende peamisi tulemusi¹⁴. Artiklites uuritakse küsilauseid, mis ei ole oma peamiselt suhtlustegevuselt küsimused. Artikleid läbivaks uurimisküsimuseks on see, mis suhtlustegevusi kõnelejad nende küsilausetega suhtluses läbi viivad. Kuigi artiklid käsitlevad üldises plaanis sama teemat, leidub mõningaid erinevusi, seda eelkõige esimesena avaldatud artikli [P1] ja ülejäänute vahel.

Artiklite materjali ulatus on mõnevõrra erinev. Artiklis [P1] on vaadeldud küsilausete kirjeldamiseks võimalikult palju erinevaid eri küsisõnade ja -partiklitega moodustatud küsilauseid ja suhtlusjärjendeid. Väitekirja ülejäänud artiklid keskenduvad ühele konkreetsele suhtlusjärjendile ja lähtuvad kindla(te) küsisõna(de)ga moodustatud küsilausete uurimisest.

Artiklites esineb ka terminoloogilisi erinevusi. Artiklis [P1] kasutatakse analüüsitava keelelisele konstruktsioonile viidates terminit *küsimus*. Termin *pööratud polaarsusega küsimus* (*reversed polarity question*) on laenatud inglise keelest (Koshik 2005), seega selline termini kasutus on tulenenud tõlkest. Koshik kasutab terminit *küsimus* viidates nii vormile kui ka tegevusele, seetõttu järgiti Koshiki termini kasutust. Ülejäänud artiklites on konstruktsiooni vormile viidates kasutatud terminit *küsilause* ja suhtlustegevust kirjeldades terminit *küsimus*.

Artikkel [P1] „Pööratud polaarsusega retoorilised küsimused argivestluses“ ilmus 2012. aastal ajakirjas Keel ja Kirjandus. Artiklis käsitleti suhtluslingvistika ja vestlusanalüüsi lähenemisi kasutades argivestluses esinevaid eri küsisõnadega moodustatud pööratud polaarsusega küsimusi (PPK) üldisemas plaanis. Vaatluse all olid PPK-de vormistus, järjendiline positsioon, kaasvestleja(te) reaktsioonid nendele ja PPK-de suhtlustegevused. Üheks uurimisküsimuseks oli, mille poolest PPK-d erinevad infoküsimustest.

Uurimuse tulemusel selgus, et PPK-sid moodustatakse eri küsisõnade ja -partiklitega. Üldjuhul PPK-d ei erine morfosüntaktiliselt vormilt infoküsimustest. PPK-dena läbiviidavad suhtlustegevused selguvad ennekõike konkreetsetes vestluskontekstis. Siiski üks näide materjalis sisaldas liitepartiklit *-ki/-gi*, mille kasutus aitab küsilause PPK-na tõlgendamisele kaasa (näide 5). Lisaks sellele, sisaldab osa PPK-sid markeeritud sõnavalikut, näiteks halvustavale hoiakule viitavaid sõnu, kuid need tunnused üksi ei määratle küsilause PPK-na. Siinkohal tuleb mainida, et materjalis tuli esile ka vormeleid (*aga `keda see `uvitab.*), mis väljendavad küll pööratud polaarsusega väiteid, kuid millele vestluses reaktsiooni ei tule, mistõttu ei saa nende suhtlustegevusi täpselt määratleda.

Näites (5)¹⁵ on pööratud polaarsusega küsimus kõneleja A lausunud kõnevoor *kas `minul ei o(h)legi õigus `arvustada või*. (rida 29). Selles vestluskatkes

¹⁴ Artiklites leidub ka muid tulemusi, mida siinses doktoritöös ei käsitleta.

¹⁵ Artiklite kokkuvõtete juures esitatud näited pärinevad vastavatest artiklitest, kuid on esitatud lühendatud ja ühtlustatud kujul.

arutlevad abikaasad (A ja B) ja nende tuttav (C) erinevate eesti kirjanike üle. PPK-le eelneb kõneleja B voor, mis on suhtlustegevuselt süüdistus. Sellele osutab kõneleja A küsilause, millega väljendab seisukohta 'Minul on ka õigus arvustada.' ja õigustab oma varasemat arvamust¹⁶. Kuna vestluskaaslased ei reageeri sellele, tugevdab A oma seisukohta teise PPK-ga. Selles näites käsitlevad vestluskaaslased A kõnevooru erinevate suhtlustegevustena¹⁷: kõneleja A reageerib PPK-le otsese vastusega (*ikka on õigus*, rida 33), nii nagu küsimusele. Teine vestluskaaslane reageerib seisukohaga mittenõustumisega (rida 35) esitades vastuseisukoha.

- (5)
- 27 B: [ega `sina ei ole] `arvustaja siin, `mitte `mingi [sugune.]
- 28 A: [(kõhatab)]
- 29 A: **kas `minul ei o(h)legi õigus `arvustada või.**
- 30 (0.8)
- 31 A: to`hoo `taevas `appi. \$ kas me ei `ela demo`kraatlikus `vabariigis või. \$
- 32 B: nooh?
- 33 C: >\$ikka on `õigus.\$<
- 34 (0.6)
- 35 B: erilist [{-}] `ütlemist sul ei `ole `selle kohta.
- 36 A: [(kõhatab)]

PPK-dega sooritatakse vestlustes eri suhtlustegevusi, mille seas peamised on küsilause jaatusele-eitusele vastupidise polaarsusega väite ja seisukoha väljendamine. Enamasti tulevad PPK-d esile vaidlusolukordades, kus neid ühelt poolt kasutatakse oma arvamuse õigustamiseks ja teisalt kaasvestleja arvamuse või väite vaidlustamiseks (näide 5). Analüüs tõi välja, et ühelt poolt võib nende küsilause kasutamine süvendada vestluses olevat vastuolu, teisalt võivad nad vaidlusolukorda pehmendada ja tuua vestlusesse hoopis humoorikat värvingut.

PPK-dele reageeritakse üldiselt väite või seisukohaga nõustumise või mittenõustumisega, mis näitab, et vestluspartnerid tõlgendavad neid ennekõike väidete ja seisukohtadena. Samuti tõlgendavad kaasvestlejad neid kui vaidlustust ja süüdistust, hakates oma seisukohti õigustama ja kaitsma. Analüüsitud vestlustes vastasid vestluspartnerid PPK-dele ka otsese vastusega (vt näide (5), rida 33). Kuigi nendel juhtudel oli tegemist nalja või tõgamisega, tõestab selliste tõlgenduste esinemine seda, et PPK-sid on võimalik infoküsimusena tõlgendada.

Suhtlusemuster

- 1) ((A seisukoht))
- 2) B: väidet või seisukohta väljendav küsilause
- 3) A: väitega (mitte)nõustumine / vastuseisukoht

¹⁶ Selles näitelõigus pole eelnevad voorud kajastatud.

¹⁷ Näitelõigu kaasvestlejate reaktsioonide analüüs erineb vähesel määral artiklis esitatust.

Artikkel [P2] „Direktiivsed *mis*- ja *mida*-küsilauseid suulises suhtluses“ ilmus 2014. aastal Emakeele Seltsi aastaraamatus. Artiklis analüüsiti ja kirjeldati 36 direktiivse *mis*- ja *mida*-küsilause vormistust ja nende abil läbiviidavaid suhtlustegevusi. Uurimus näitas, et vestluskaaslased ei tõlgenda direktiivseid *mis*- ja *mida*-küsilauseid peamiselt küsimusena, vaid nendega esitatakse vestluskaaslastele keelde ja etteheiteid.

Analüüs näitas, et nende küsilausetega sooritatakse korraga mitu suhtlustegevust, millest üks on primaarne, teised sekundaarsed. Primaarseks loetakse seda suhtlustegevust, millele vestluspartner reageerib ja mille küsilause lausuja oma järgnevates voorudes vastuvõetavaks tunnistab. Sekundaarsed suhtlustegevused tulevad esile küsilause ülesehitusest (nt negatiivse varjundiga sõnad) ja juhtudest, kus vestluspartnerid on samu konstruktsioone teatud suhtlustegevusena tõlgendanud. Analüüs näitas, et *mis*- ja *mida*-küsilauseid jagunesid peamiselt suhtlustegevuselt keeldudeks ja etteheideteks sõltuvalt sellest, kas küsilause puudutas käimasolevat (keelud) või varem toimunud tegevust või kellegi üldist käitumist (etteheited). Keelud käivad mingi vestluse taustal toimuva tegevuse kohta, mis parasjagu ei ole käimasoleva vestluse teema. Etteheited aga kerkivad esile vestluse teemadest ja väljendavad, et adreassaadi tegevus-käitumine on mõttetu, põhjendamatu ja taunitav.

Selle artikli üks olulisemaid tulemusi oli see, et direktiivsed *mis*- ja *mida*-küsilauseid eristuvad infoküsimustest lausungi prosoodialt. Neid iseloomustab infoküsimustest erinev lauserõhkude asetsemine. Direktiivsetes *mida*-küsilauseid on rõhulised nii küsisõna kui verb, millega kaasneb põhitooni järsk tõus ja langus mõlemal sõnal. Infoküsimustes aga asub lauserõhk ainult verbil. Direktiivsete *mis*-küsilauseid puhul seisneb erinevus selles, et kuigi nii infoküsimustes kui ka keeldudes-etteheidetes on üks lauserõhk, mis asub verbil, siis viimaste puhul on see rõhk märgatavalt tugevam kui infoküsimustes, mis toob verbil kaasa põhitooni järsu tõusu ja languse.

Enamik analüüsitud küsilauseid sisaldab markeeritud sõnakasutust. Esile tuli negatiivse varjundiga üksuse kasutamine, mis väljendab kõneleja suhtumist, lisades lausele hoiakulisust (nt verbid *lõdistama*, *lärmama*, *piuksuma*, *porisema* jms). Kõneleja rõhutab sellise sõnakasutusega kõne all oleva tegevuse sobimatust ja taunitavust. Samuti iseloomustavad direktiivseid küsilauseid liiasusele viitavaid väljendeid, mis toovad esile mingi tegevuse mõttetuse. Näiteks fraas *nii palju lauses mis sa `nii palju käid*, mis rõhutab, et adreassaadil pole mõtet nii palju käia.

Materjalis tuli esile väike hulk küsilauseid, mis ei sobi lauseehituslikult küsimuseks. Kui *mida*-küsisõna küsib tavaliselt grammatilise objekti kohta, siis nendes küsilauseid juba sisaldub objekt (*no `mida `mida sa `katsud mind.*). Selliselt esinesid materjalis ka osa *mis*-küsilauseid (*mis `nokid siin `nina.*).

Näite (6) kõneleja P voor real 3 illustreerib tüüpilist materjalis esinenud keeluna toimivat küsilauseid. Selles vestlusolukorras mängivad isa (I), tütar (T) ja poeg (P) kaarte. Tütar (Annika) pillab kogemata sööki maha ja poeg (P) pöörab sellele tähelepanu keeluna toimiva küsilausega (rida 3). Küsilausele ei järgne vastust, mis osutab seda, et vestluspartner ei tõlgenda seda küsimusena. Samuti

toetab seda asjaolu, et kõigil osalejatel on võimalik näha, mida parasjagu maha pillati. See tähendab, et kaasvestlejad on teadja rollis selle info osas, mida küsimus puudutab ja nad ei oota sellele vastust.

(6)

01 T: \$[ei `õnne]stu teil käksi keerata.\$

02 (13.3)

03 P: %`mida sa `lõdistad, *Annika*%

04 (3.2)

05 I: ((rõhitseb)) (8.4) `neid sul peaks `olema.

Nii etteheidete kui keeldude sisuks on, et kõne all olev tegevus on kõneleja jaoks sobimatu või taunitav. Kui on tegemist keeluga, siis sisaldab see sekundaarse tegevusena ka etteheidet, millele viitavad negatiivset hoiakut väljendav verb (nt *lõdistama*) ja asjaolu, et teemaks olev tegevus on sotsiaalselt taunitud (*`mida sa `lõdistad, *Annika* > keeld 'Ära lõdista, Annika!'*, etteheide 'Lõdistamine on sobimatu.'). Kui primaarne tegevus on etteheide, siis see sisaldab kaudselt keeldu, et selline käitumine tuleks (edaspidi) lõpetada (*no mis=sa `nii palju käid > etteheide 'Sul pole mõtet nii palju käia.'*, keeld 'Ära käi nii palju!'). Kõik vaadeldud *mis-* ja *mida*-küsilaused olid vormilt jaatavad, aga väljendasid muude suhtlustegevuste kõrval eitavaid käskke ehk keelde (*`mida sa `vahid > 'Ära vahi!'*), millest järeldub, et sarnaselt peamise tegevusena väiteid väljendavate küsilausetega ka direktiivseid tegevusi edastavates küsilausetes sisaldub pööratud polaarsus.

Suhtluse muster

- 1) ((käimasolev tegevus või vestluses teema varem toimunud tegevusest))
- 2) A: tegevust keelav või tauniv *mis-* või *mida*-küsilause (*mis/mida* + personaalpronoomen + verb)
- 3) B: tegevuse lõpetamine / valeskäitumise heastamine

Artikkel [P3] „Noticing breaches with nonpolar interrogatives: Estonian *kes* (“who”) ascribing responsibility for problematic conduct“ ilmus 2017. aastal ajakirjas *Research on Language and Social Interaction*. Artikkel on kirjutatud koos professor Leelo Keevallikuga. Siinkirjutaja tegeles eelkõige argisuhtluse analüüsimisega, Keevallik keskendus õpetamissituatsioonides (tantsutundides) esinenud direktiivsete küsilausetega kasutuse analüüsimisele.

Artikkel käsitleb sarnaselt artikliga [P2] direktiivseid eriküsilauseid. Artikli fookuses on *kes*-küsilause moodustatud küsilaused, millega osutatakse adressaadi käitumisele või tegevusele, mis on kõneleja jaoks problemaatiline. Probleemaatiline käitumine võib olla näiteks valed või puuduvad tantsusammud tantsutunnis või poja murtud lubadus emale. *Kes*-küsilausega omistatakse adressaadile käitumise eest vastutus (*ascribes responsibility*), mistõttu see on kaudne süüdistus või etteheide (vt näide 7). *Kes*-küsilause võib toimida käsuna (*kes küll õl:gu liigutaks > 'Liiguta õlgu!'*) ja keeluna (*kes=se magab kõht püsti > 'Ära maga*

kõht püsti!'). Ühelt poolt kasutatakse vaadeldud *kes*-küsilauseid märkuse tegemiseks (*noticing*), millega tuuakse vestluskaaslase valesti käitumine esile, samas viiakse nendega läbi süüdistusi, etteheiteid, käsked ja keelde.

Kui *kes* tavapäraselt küsib tegija kohta, siis selles artiklis vaadeldud *kes*-küsisõna märgib küll tegijat, kuid küsilause esile toodud tegevuse tegija on küsilause adressaat ja seega küsijale teada. Tegija on esile toodud ütlega, mis on analüüsitud näidetes kas adressaadi nimi või hellitusnimi (*kallis laps*). Üttel on suhtluses erinevad funktsioonid. Seda kasutatakse tavaliselt mitme osalejaga vestluses järgmise kõneleja valimiseks, kuid see võib samuti väljendada kõneleja autoriteetsust (Butler jt 2011; Clayman 2013), nagu tuli esile ka analüüsitud *kes*-küsilausete ütte kasutuse puhul.

- (7)
06 M: +**kallis laps kes=se rääkis täna et ta õpib**
07 **Sküla pääl ära ilusti.S**
m +vaatab pojale otsa/irvitab→
s ☐hoiab pilku töövihikus→
08 (0.4)
09 S: ma=i [ütelnud,]

Näites (7) teeb ema (M) küsilausega märkuse, et pojalt (S) on kodutöö tegemata (read 6–7). Olles varasemalt lubanud kodutöö ära teha, on poeg murdnud lubadust. See on ema jaoks problemaatiline käitumine, mille ta *kes*-küsilausega esile toob. Poeg reageerib sellele küsilausele süüdistuse vaidlustamisega ja enda õigustamisega, millega tõrjub talle suunatud süüdistust. Poja reaktsioon näitab, et ta tõlgendab küsilauseid kui süüdistust. Nii nagu selles näites, tuli ka teiste näidete puhul esile, et etteheite või süüdistuse teeb sotsiaalses hierarhias kõrgemal positsioonil asuv isik, nagu näiteks ema lapsele, õpetaja õpilasele või omanik lemmikloomale. Sellele viitab ka küsilause esitaja mitteverbaalne käitumine. Näites (7) kummardub ema poja lähedale ja vaatab talle ainiti otsa, mis viitab lisaks verbaalsele suhtlusele sellele, et tal kui autoriteetsamal isikul on õigus seda teha.

Reaktsioon vaadeldud *kes*-küsilausetele on tegevuse lõpetamine, valesti käitumise heastamine (nt tantsutundides tantsuliigutuse õigesti sooritamine) või süüdistuse vaidlustamine (üleastumise eitamine lubaduse puhul (näide 7)). Üks materjalis esinenud näide tõestas, et küsivorm võimaldab põhimõtteliselt vastata ka *mina*-ga. Sel juhul võtab vastaja problemaatilise käitumise eest eksplitsiitselt vastutuse.

Suhtluse muster

- 1) ((B käimasolev tegevus))
- 2) A: eksimust esile toov *kes*-küsilause (+B-d tähistav üte)
- 3) B: eksimuse heastamine / süüdistuse vaidlustamine

Artikkel [P4] „*A miks sa torusse ei räägi? Miks-küsilausetega tehtavad suhtlustegevused argitelefoni vestluses*“ ilmus 2017. aastal Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamatus. Artiklis vaadeldi argistes telefonivestlustes esinenud *miks*-küsisonaaga moodustatud küsilauseid. Kuna varasemates *miks*-küsilausete uurimustes on väidetud, et *miks*-küsilaused kalduvad olema hoiakulised (nt Bolden, Robinson 2011), siis oli selle uurimuse üks eesmärk välja selgitada, kas eesti argivestlustes esineb neutraalseid *miks*-küsilauseid, mis täidavad vestluses küsimuse tuumrolli ja ootavad reaktsiooniks infolünga täitmist.

Miks-küsilausete uurimisel selgus, et uuritud eesti argitelefoni vestlustes on kõik *miks*-küsilaused hoiakulised ja neid iseloomustab polüfunktsionaalsus. Ühe küsilausega viiakse läbi mitu suhtlustegevust. Artiklis toodi välja materjalis esinenud *miks*-küsilausete erinevad suhtlustegevused. Need on küsimused, etteheited, direktiivsed tegevused küsused ja nõuanded ning väidete alla kuuluvad kaeblemised ja vaidlustused. Materjalist järeldus, et *miks*-küsilausetele eelneb suhtluses kõneleja jaoks ootusvastane käitumine või sotsiaalsest normist kõrvalekaldumine, mille ta *miks*-küsilausega esile toob (vt näide 8).

Uurimuse peamine tulemus oli, et eesti suhtluses on *miks*-küsilausel küsimuse funktsioon pigem sekundaarne. *Miks*-küsilause seostub suhtlejal eelkõige negatiivsete suhtlustegevuste, näiteks etteheidetega. Näitamaks, et *miks*-küsilause on mõeldud infoküsimusena, teevad kõnelejad lisatööd ja lisavad küsilausele täpsustusi või selgitusi, mis aitavad küsilause suhtlustegevust mõista (vt näide 8).

(8)

01 H: palun `Jaaniikat.

02 V1: {jah, kohe.}

03 (24.0)

04 V2: jaa?

05 H: noh, t(h)ere.

06 V2: \$ tere? \$

07 H: **\$ miks sa nii kaua `tulid.=h `te[gid \$ midagi.]**

08 V2: [noo, ma] kavatsesin just (.) `duši

09 alla \$ minna. \$

Näites (8) helistab üks sõbranna (H) teisele (V2). Real 7 oleva *miks*-küsilausega teeb H etteheite, väljendades, et tema jaoks võttis sõbranna telefonile jõudmine liiga kaua aega. V2 annab küll *miks*-küsilause esitajale infot, kuid tegelikkuses on tema reaktsioon õigustus. Sellele viitab *noo* tema voo alguses, mis väljendab vastuolu eelneva voo ja sellega läbiviidava tegevusega. Analüüs toob välja, et *miks*-küsilause esitaja ise mõistab, et *miks*-küsilausel on mitu võimalikku tõlgendust. Seda näitab tema lisatud täpsustav üldküsimus (*tegid \$ midagi.*), mis pakub välja omapoolse hilinemise põhjuse. Ühtlasi toob näide esile, et *miks*-küsilause primaarne suhtlustegevus ei ole küsimine. Kui see oleks nii, siis ei vajaks küsilause lisatööd selleks, et tuua esile küsimuse roll. Täpsustus tuleb vestluses samal ajal V2 reaktsiooniga, mis näitab, et vestluskaaslane ei saanud *miks*-küsilause tõlgendamisel täpsustust arvesse võtta ja tegi küsilause suhtlustegevuse kohta oma järelduse, tõlgendades seda etteheiteks.

Küsilause vormistus annab vestluspartnerile valikuvõimaluse, kuidas sellele reageerida. *Miks*-küsilauseatele reageerivad inimesed põhjenduse (vestluspartner on seda tõlgendanud küsimusena), õigustuse (vestluspartner on seda tõlgendanud vaidlustusena) või samameelsuse väljendamisega (vestluspartner on seda tõlgendanud seisukohana).

Suhtlusmuster

- 1) ((A või kolmanda osapoole ootusvastane käitumine või info))
- 2) B: ootusvastasusele osutav *miks*-küsilause
- 3) A: õigustus / vastus küsimusele / samameelsuse väljendamine

Artikkel [P5] „Targeting question’s inappositeness: The Estonian *kus* ‘where’-interrogative in the second position“ ilmus 2016. aastal ajakirjas *Discourse Studies*. Artiklis keskenduti üldküsimusest ja *kus*-küsisõnaga vormistatud küsilausest moodustatud suhtlusjärgendile (vt näide 9). Vaadeldud *kus*-küsilause asub naabrusepaaris teises ehk vastuse positsioonis. Selles küsilauses puudub *kus*-küsisõnal kategoriaalne tähendus, kuna sellega ei küsita koha kohta. Sarnaselt teistes väitekirja artiklites käsitletud küsilauseetega on ka siinses artiklis vaadeldud küsilause polüfunktsionaalne. *Kus*-küsilause väljendab pööratud polaarsusega väidet, samal ajal vaidlustades vestluspartneri üldküsimuse.

Vaatame näidet (9), milles avalduv suhtlusmuster on iseloomulik ka teistele artiklis vaadeldud *kus*-küsilauseatele. Näitelõigus räägivad kaks sõpra. Real 11 asuv küsilause väljendab eitavat väidet (*KUS TA LÄBI SAAB KURA*[T.=h] >’Ei saa läbi.’) Samuti osutatakse selles näites nagu ka teistes materjali näidetes *kus*-küsilausega, et vestluskaaslase eelnev üldküsimus oli sobimatu, kuna selle esitaja peaks vestluskaaslase arvates vastust teadma.

(9)

10 R: =varsti saab kool läbi ka=vä.

11 C: .hhhh (0.4) KUS TA LÄBI SAAB KURA [T.=h]

12 R: [ku=palju=sul] veel=on.

Kus-küsilause on reaktsioon, mis eitab üldküsimusega väljendatud oletust (näide 9). Samas ei ole selline reaktsioon piisav, et sulgeda küsimus-vastus järjestit, vaid vestlejad jätkavad seda. Järgnevad kõnevoorud näitavad, et vestluspartnerid tõlgendavad *kus*-voore vaidlustusena. Nad hakkavad oma küsimust õigustama ja põhjendama, esitades teema kohta jätkuvalt küsimusi (näide 9, rida 12) või esitades teadmise selle kohta, et neil oli alust küsimust esitada.

Kõnelejate teadmiste seisukohast viitab teises positsioonis olev *kus*-küsilause probleemile vestluses. Kõnelejate episteemilised hoiakud ei ole kongruentsed (*epistemic stances are incongruent*), teisisõnu vestlejad prognoosivad teineteise teadmisi käimasoleva teema kohta valesti. *Kus*-küsilause esitaja eeldab, et vestluspartner peaks juba küsitavat infot valdama. Samas üldküsimuse esitamine ja järgnev vestlus näitab, et küsijal ei ole infot.

Suhtlusemuster

- 1) A: üldküsimus
- 2) B: *kus*-küsilause, mis eitab üldküsimusega väljendatud oletust ja viitab üldküsimuse sobimatusele
- 3) A: üldküsimuse õigustamine, jätkates samateemaliste küsimustega

Väitekirja artiklites käsitletud materjali põhjal joonistuvad välja küsilause tüübid, mis ei ole vestluses esitatud esmase funktsioonina küsimiseks, vaid mille eesmärgiks on edastada väiteid ning keelde ja käske. Analüüsitud küsilausetega viiakse läbi mitu suhtlustegevust korraga, mis on tuvastatavad vestluspartnerite reaktsioonides või sama kõneleja küsilausele järgnevates kõnevoorudes. Analüüs näitab, et sageli kasutatakse neid küsilauseid erinevates suhtlusolukordades oma hoiaku väljendamiseks.

5. ARUTLUS JA KOKKUVÕTE

Väitekirja eesmärk oli analüüsida ja kirjeldada igapäevasuhtluses esinevaid küsilauseid, mille peamine suhtlustegevus ei ole küsimine. Väitekirjas on käsitletud eri küsisõnadega ja -partiklitega moodustatud küsilauseid ja nendega läbi viidavaid suhtlustegevusi.

Väitekiri koosneb viiest artiklist ja sissejuhatavast osast. Sissejuhatavas osas esitati väitekirja eesmärk, uurimisprobleem ja -küsimused. Samuti anti lühiülevaade artiklite teemadest. Teises peatükis tutvustati väitekirja metodoloogilisi aluseid ja doktoritöö aluseks olevat materjali. Kolmandas peatükis arutleti doktoritöö teoreetilise tausta põhimõistete *küsilause*, *küsimus*, *retooriline küsimus* ja *pööratud polaarsusega küsimus* üle. Neljandas peatükis esitati artiklite kokkuvõttes ja tulemused.

Artiklites kasutatud materjal on kogutud Tartu Ülikooli suulise eesti keele korpusest. Materjaliks on argisituatsioonide audio- ja videosalvestised, mis on transkribeeritud vestlusanalüüsi transkriptsiooni põhimõtteid järgides. Enamasti on tegu silmast-silma vestlustega, kuid artikli [P4] materjali moodustavad telefonivestlused. Kõikides vestlustes on suhtlussituatsioonis osalejad omavahel sõbrad, head tuttavad või perekonnaliikmed.

Materjali analüüsimiseks kasutati suhtluslingvistikat ja vestlusanalüüsi. Mõlemad põhinevad kvalitatiivsel mikroanalüüsil, uurides suhtluses esinevaid norme, ja lähtuvad põhimõttest, et igasugune suhtlus on osalejate koostöö.

Lähtudes uurimuse jaoks püstitatud uurimisküsimustest, on väitekirja viie artikli põhjal võimalik esitada uuritud küsilauseid üldistav iseloomustus.

Polüfunktsionaalsus. Väitekirja uurimisobjektiks olevaid küsilauseid iseloomustab polüfunktsionaalsus. Polüfunktsionaalse küsilause puhul ei ole võimalik määrata ühte kindlat suhtlustegevust, mis sellega läbi viiakse, vaid erinevate juhtude analüüs näitas, et kõneleja võib ühe küsilausega korraga sooritada mitu suhtlustegevust. Olenevalt kontekstist on üks tegevus primaarne, teised tegevused sekundaarsed. Kuidas tõestada järgmise voo ru tõestamise protseduuri abil küsilause polüfunktsionaalsust? See, milline suhtlustegevus on konkreetse küsilause puhul primaarne, selgub vestluses vestluspartneri reaktsioonist. Siiski alati ei ole see analüüsis nii kergesti määratletav. Näites (10) väljendab küsilause (rida 11) peamise suhtlustegevusena käsku, selle kõrval ka etteheidet ja küsimust. Näide pärineb telefonivestlusest, kus omavahel räägivad vennad.

- (10)
 08 H: `kellele sa=nüd seda `ütlesid.
 09 V: ee: ma `küsin.
 10 (1.0)
 11 H: **a=miks sa `torusse ei=räägi.**
 12 (0.5)
 13 V: e ma `vaatan praegu `kuupäeva.
 14 (3.5)
 15 H: pühappäev.
 16 V: püha`ppäev. see on `neljas.

Miks-küsilausega väljendatud käsu sisuks on, et V hakkaks torusse rääkima. V reaktsioonivoor (rida 13) on ühtlasi nii käsu täitmine, vastus küsimusele kui õigustus reaktsioonina etteheitele. Vestluses enam telefonitorust möödarääkimist ei mainita, millest järeldub, et V täitis käsu ja hakkas torusse rääkima. Sellele et H voores puhul on tegemist etteheitega, viitab asjaolu, et torust kõrvale rääkimine on käitumisnormist kõrvalekaldumine ja taunitav tegevus, kuna mittekuulmine tekitab vestluspartnerile ebaseeldivust. Küsimuse tõlgenduse poole kallutab asjaolu, et H on kõne all oleva info puhul mitteteadja rollis, kuna tal ei ole võimalik teada, mis põhjusel vend hetkel torusse ei räägi. Siiski, suhtluse seisukohast on *miks*-küsilause esitaja jaoks kõige olulisem, et vestluskaaslane hakkaks torusse rääkima, mitte see, et ta põhjendaks oma möödarääkimist ja jätkaks seda. Sellest järeldubki, et näite *miks*-küsilause peamine suhtlustegevus on käsk.

Selle doktoritöö jaoks analüüsitud küsilause puhul tulid esile järgmised variandid, millest ilmneb vaadeldud küsilause polüfunktsionaalsus.

- 1) Eri vestluskaaslased reageerivad erinevatele suhtlustegevustele. Sel juhul üks vestluskaaslane tõlgendab eelnevat küsilause ühe tegevusena, teine teise suhtlustegevusena (vt näide 5).
- 2) Kõneleja ise mõistab, et lausungil on mitu võimalikku suhtlustegevust. Lausunud küsilause, lisab kõneleja kohe selgituse või täpsustuse, kuidas eelnevat tõlgendada. Sellega näitab ta, et küsilause on tema arvates võimalik mitme suhtlustegevusena käsitleda (vt näide 8).
- 3) Sama vestluskaaslane reageerib erinevatele suhtlustegevustele. Siin tuleb välja kaks võimalust. Esiteks, kõneleja reageerib verbaalselt erinevatele tegevustele. Näiteks kõneleja reageerib küsilausele info andmisega, samal ajal õigustab ennast, mis näitab, et küsilausega viiakse vestluskaaslase käsitluse kohaselt läbi nii küsimust kui etteheidet (vt näited 8 ja 10). Teiseks, vestluskaaslane reageerib verbaalselt ühele küsilausega sooritatud tegevusele, mitteverbaalselt teisele tegevusele. Näiteks vestluskaaslane vastab põhjendusega, tõlgendades eelnevat küsimusena, mitteverbaalselt aga reageerib muule küsilausega väljendatud direktiivsele tegevusele (vt näide 10).
- 4) Vestluskaaslane reageerib ühte moodi, aga kõneleja toob välja, et ta sooritas oma küsilausega muud suhtlustegevust. Seda illustreerib näide (11), milles omavahel räägivad sõbrad kohvidest ja teedest. Kõneleja E reageerib kõneleja R küsilausele (rida 5, *mis `vahe sel `mustal=ja kollasel=on*) info and-

misega, mis näitab, et ta on eelnevat tõlgendanud küsimusena (rida 7). R ei aktsepteeri seda vastust ja sellega sooritatud tegevust (rida 9). Sellega osutab, et tema voor oli mõeldud pigem väite 'Mustal ja kollasel ei ole vahet.' kui küsimusena nende teesortide erinevuse kohta.

- (11)
01 R: .hh=`noo=se `must=võ (0.2) `kollane.
02 (1.0)
03 E: kollast võib {`ka juua.}
04 (0.3)
05 R: **mis `vahe sel `mustal=ja kollasel=on**
06 (0.5)
07 E: @`maitse `vahe?@
08 (0.4)
09 R: `ei=ole.
11 E: `on [`küll.]
12 R: [mqm]
13 E: oopis `teine `maitse=on, `mis=sa `seletad.
14 (1.3)
15 R: `vaevalt.

Suhtlustegevused. Doktoritöös näidati, et vaadeldud küsilauseid kasutatakse suhtluses erinevate suhtlustegevuste sooritamiseks. Teisalt demonstreeriti seda, et sama küsilausega sooritatakse korraga mitu suhtlustegevust.

Materjalist selgus, et uuritud küsilausestega sooritatavad suhtlustegevused jagunevad peamise suhtlustegevuse alusel kolmeks: väideteks, direktiivseteks suhtlustegevusteks ja küsimusteks. Kõige enam esines materjalis peamise suhtlustegevusena väiteid, vähemal määral direktiivseid suhtlustegevusi. Marginaalse osa moodustasid küsilauseid, mille peamine suhtlustegevus on küsimus.

Väidete alla kuuluvad sellised suhtlustegevused nagu seisukohad, hinnangud, õigustamised, vaidlustused, kaeblemised, süüdistused ja etteheited¹⁸. Neid tegevusi viiakse läbi küsilausestega, milles sisalduvad küsilause vormilisele jaatuselolevustele vastupidised väited. Analüüs näitas, et need suhtlustegevused esinevad sageli koos ühes voorus. Kord on üks suhtlustegevus peamine, teinekord teine. Näiteks võib ühe küsilausega võtta seisukoha, vaidlustada kellegi arusaama ja samal ajal võib see olla ka kaeblemine. Selliseid suhtlustegevusi kasutatakse sageli vastuolu sisaldavates olukordades enda kaitsmiseks, õigustamiseks või oma argumendi tugevdamiseks. Polüfunktsionaalsete küsilausestena vormistatud argumendid ja seisukohavõtted on tugevamad kui näiteks väitlausega, kuna sama lausega tehakse korraga mitu suhtlustegevust (vt ka Ilie 1994: 59). Samuti teeb küsilause vorm ja sellega seonduv küsimuslikkus sellele reageerimise teatud määral olulisemaks kui väitlausele (vt ka Sugiura 2012: 194). Seega edendab

¹⁸ Suhtlustegevus *etteheide* kuulub nii väidete kui ka direktiivide alla, kuna see on ühelt poolt mitteverbaalse tegevusele suunatud, teisalt väljendab kõneleja seisukohta.

küsilause vorm dialoogi ja vaidlust, kutsudes teist poolt üles seisukohaga nõustuma, näidates, et teisi alternatiive ei ole.

Materjalis esile tulnud direktiivsed suhtlustegevused on keelud, käsud, nõuanded ja etteheited. Neid tegevusi viiakse läbi direktiivsete küsilauseetega, mis puudutavad käimasolevat või lõppenud tegevust või vestluses mitteosaleja käitumist. Sekundaarsete suhtlustegevustena väljendatakse direktiivsete küsilauseetega süüdistusi, antakse hinnanguid, väljendatakse seisukohta jne. Sarnaselt teiste vaadeldud polüfunktsionaalsete küsilauseetega iseloomustab ka direktiivseid küsilauseid nendes väljenduv pööratud grammatiline polaarsus. Jaatavavormiline küsilause edastab peamise suhtlustegevusena keeldu (*mis=sa`jorised.* > 'Ära jorise!'), eitavavormiline käsku (*miks sa ei elista`õhtu,* > 'Helista õhtul!'). Direktiivseid küsilauseid kasutatakse sobimatule või ootusvastasele käitumisele osutamiseks.

Selliseid küsilauseid, mida vestluspartnerid tõlgendasid eelkõige küsimusena, leidis materjalis vähe. Nende puhul oli peamine suhtlustegevus küsimine, sekundaarsed etteheited, seisukohavõtt jne.

Kõiki analüüsitud küsilauseid iseloomustab see, et nad sisaldavad implitsiitselt väidet ja on potentsiaalsed küsimused. Erinevate juhtude puhul lisanduvad neile veel erinevad suhtlustegevused. Kuigi direktiivsete küsilauseeteh puhul on peamine funktsioon väljendada keeldu või käsku, siis ka need väljendavad kaudselt väidet, mille sisuks on, et küsilause propositsiooniga esitatud tegevus on kõneleja jaoks taunitav, mõttetu või mitteootuspärane.

Kuigi vaid väheseid polüfunktsionaalseid küsilauseid tõlgendatakse vestlustes info küsimisena, võimaldab küsimuse vorm vestluspartneril põhimõtteliselt neile vastata nagu küsimustele. See tähendab, et kõikides vaadeldud küsilauseetes sisaldub teatud küsimuslikkus ja jääb vestluspartneri otsustada, kas küsilausele reageerida vestluse edasist kulgu silmas pidades vastusega või reageerida mõnel muul viisil.

Suhtlustegevuste ja vormi seoseid. Materjalist selgus, et väiteid väljendatakse erinevate küsisõnade ja -partiklitega moodustatud küsilauseetega. Vormi ja suhtlustegevuse seos tuleb esile direktiivsete suhtlustegevuste puhul. Analüüs näitas, et käske ja keelde väljendatakse eelkõige *mis-* ja *mida-*küsilauseetega. Samuti tuleb direktiivset kasutust esile *miks-*, *kes-* ja *kus-*küsilauseetega. Sobimatule või liigsele küsimusele osutatakse teises positsioonis ainult *kus-* ja *miks-*küsilauseetega, mis väljendavad eitavat vastust.

Analüüsitud küsilauseid ja infoküsimused. Enamasti on selle uurimuse jaoks analüüsitud küsilauseid morfosüntaktiliselt vormistatud samamoodi kui infoküsimused, kusjuures nad on valdavalt grammatilised laused. Ülejäänud on grammatiliselt mittetäielikud laused, nagu *mis`viga* või *noh=et`kus=sa`jätad ikka*. Infoküsimustest erineb väike hulk polüfunktsionaalseid küsilauseid, mis lauseehituslikult ei sobi küsimuseks. Tavaliselt kasutatakse küsisõna *mida* (suulises keeles teatud juhtudel ka *mis-i*) grammatilise objekti kohta küsimiseks,

kuid rühmas direktiivsetes *mis-* ja *mida*-küsilauses on objekt lauses endas juba olemas (nt *no`mida`mida sa`katsud mind. ja mis`nokid siin`nina.*).

Nende kõrval tuli uurimusest välja erinevad lausesisesed tunnused, mis eristavad käsitletud küsilauseid infoküsimustest. Need on eripärane prosoodia, sõnavalik ja küsilause vormelistumine.

- a) **Prosoodia.** Uuritud küsilausete puhul tuli esile rühm direktiive väljendavaid *mis-* ja *mida*-küsilauseid, mis on vormilt infoküsimusega samad, erinevus on aga prosoodias. Kui infoküsimuses on lauserõhk ainult verbil, siis direktiivsus väljendavatel *mida*-küsilausetel on lauserõhk nii küsisõnal kui ka verbil. See toob kaasa põhitooni järsu tõusu ja languse mõlemal sõnal. *Mis*-küsilauses on nii infoküsimuse kui direktiivse kasutuse puhul lauserõhk ainult verbil. Direktiivsete *mis*-küsilausete puhul on lauserõhk verbil aga tugevam, millega kaasneb põhitooni järsk tõus ja langus verbil.
- b) **Sõnavalik.** Suurt osa uuritud direktiivsetest küsilausetest ja osa väiteid väljendavatest küsilausetest iseloomustab ka markeeritud sõnavalik, mis väljendab kõneleja hoiakut. Analüüsis tulid esile verbid, mis rõhutavad kõne all oleva tegevuse sobimatust (*mis=sa`jorised.*) ja fraasid, mis toovad esile mingi tegevuse mõttetust (*mis sa`nii palju käid*). Samuti võivad vaadeldud küsilaused sisaldada vandesõnu, mis väljendavad kõneleja halvustavat suhtumist kõne all oleva teema või tegevuse kohta (*`kellele`kurat seda`vaja läheb.*).
- c) **Vormelistumine.** Materjalis tuli esile rühm küsilauseid, mis väljendavad vastupidise polaarsusega väiteid, kuid jäävad sageli vestluskaaslase reaktsioonita. Neid võib iseloomustada kui vormeleid, mida saab nende kinnistunud struktuuri tõttu kasutada ja tõlgendada eri kontekstides samal viisil. Vormelite all eristuvad täielikult (*aga`keda see`uvitab.*) või osaliselt kinnistunud üksused. Osaliselt kinnistunud vormeleid iseloomustab see, et nende puhul on erinevalt täielikult kinnistunud vormelitest võimalik lauses mingit elementi muuta, näiteks *no`mis`sest`kasu, no mis`temast`kasu* jne.

Teisalt võib välja tuua lausevälised tegurid, mis mängivad rolli küsilause tõlgendamisel mitteprototüüpse küsimusena. Need on suhtlejate teadmiste jagunemine küsilause sisaldavas suhtlusjärjendis ja küsilause ümbritsev kontekst.

- a) **Suhtlejate teadmiste jagunemine.** Peamine asjaolu, millest ilmneb, kas küsilause puhul on tegemist küsimusega, on suhtlejate teadmiste jagunemine (suhtlejate episteemiline staatus) konkreetse teema puhul (vt tabel 2). Infoküsimuste puhul on küsilause esitaja alati vähem teadja rollis (K-), vestluspartner teadja rollis (K+). Ka analüüsitud küsilausete hulgas tuleb esile vähem teadja positsioonilt esitatud küsilauseid, mis põhimõtteliselt võivad funktsioneerida ka infoküsimustena (*a=miks sa`torusse ei=räägi.*). Siiski valdav osa vaadeldud küsilauseid esitatakse teadja positsioonilt (K+). See näitab, et nende puhul on primaarne mingi muu suhtlustegevus, mitte küsimus, kuna kõnelejal on info olemas. Nende küsilausete adressaadid on samuti teadja rollis, teisisõnu küsilause puudutab infot, mis on mõlemale osalejale võrdselt ligipääsetav. Polüfunktsionaalsete küsilausete hulgas tuleb esile ka

teadja positsioonilt esitatud küsilauseid, mis on adresseeritud inimesele, kes ei ole päris teadja rollis, vaid kellel on piiratum ligipääs kõne all olevale infole (tabelis 2 märgitud kui K+/-).

Tabel 2. Teadmiste jagunemine infoküsimuste ja polüfunktsionaalsete küsilause sekventsides

Küsilause	Kõnelejate teadmiste jagunemine	Näide
Infoküsimus	Küsilause esitaja K-, partner K+	kus `koolis=ta `käib.
Polü-funktsionaalsed küsilauseid	Küsilause esitaja K-, partner K+ Küsilause esitaja K+, partner K+ Küsilause esitaja K+, partner K+/-	a=miks sa `torusse ei=räägi no `mis on `viga `noor olla no `mis sest `kasu

- b) **Kontekst.** Osa küsilause puhul on ainult konteksti toel võimalik aru saada, et tegemist ei ole infopäringutega. Sel juhul saab vihjeid küsilause tõlgenduse kohta küsilausele eelnevast või järgnevast vöorst. Näiteks võiks küsilause *mis=ta seal koolis`teeb.* ilma kontekstita vaadates olla ka infoküsimus (vt näide 3). Uurimus näitas, et konteksti mõjul võib uuritud polüfunktsionaalsetes küsilausestes muutuda ka küsisõnade tähendus. See tähendab, et küsisõna ei kasutata kategooriaalses tähenduses. Näiteks võib tuua eitavat vastust väljendavad *kus*-küsisõnaga moodustatud küsilauseid, milles *kus* ei tähista kohta (*KUS TA LÄBI SAAB KURA[T.=h]*).

Analüüsitud küsilause järjendiline positsioon ja vestluspositsioon. Vaadeldud küsilauseid täidavad naabruspaaris nii esi- kui järelliikme rolli. Esiliikme rollis esinevad nad kahel juhul. Esiteks siis, kui nendega väljendatakse peamise tegevusena seisukohavõtte, mis on esiliikmed ja ootavad enda järele järelliikmena (mitte)nõustumist või vastuseisukohta. Teiseks esinevad vaadeldud küsilauseid esiliikme rollis, kui nendega edastatakse peamise tegevusena direktiive. Järelliikme rollis tulevad nad esile siis, kui nendega väljendatakse samuti seisukohavõtte. Sel juhul on nad naabruspaari seisukoht-vastuseisukoht järelliikmed. Lisaks võivad polüfunktsionaalsed küsilauseid olla järelliikmed küsimuse-vastuse naabruspaaris. Sel juhul antakse nendega vastus küsimusele.

Enamasti tulevad vaadeldud küsilauseid esile vestluse nendes positsioonides, kus suhtlejal on erinevad arvamused kõne all olevate teemade kohta. Siia alla käivad ka vaidlusolukorrad. Polüfunktsionaalset küsilauseid kasutatakse, kuna see võimaldab samal ajal korraga läbi viia mitu suhtlustegevust, võrreldes näiteks väitlausega. Seega polüfunktsionaalsete küsilauseid kasutamine on vaidluse puhul efektiivsem võimalus oma argumentide tugevdamiseks.

Samuti soosib analüüsitud küsilauseid kasutamist vestluskaaslas(t)e (mitte-verbaalne) sobimatu käitumine või mitteoodatud käitumine, millele osutatakse keelde või etteheiteid edastavate küsilauseid. Ka selles vestluspositsioonis muudab sageli negatiivset hinnangut sisaldav polüfunktsionaalne küsilauseid keeldu või etteheidet tugevamaks.

Reageerimine polüfunktsionaalsetele küsilausele. Vestlusanalüüsi meetodi põhimõtetele tuginedes määratakse spontaanse vestluse analüüsimisel vooru suhtlustegevus selle järgi, kuidas vestluskaaslane seda tõlgendab. Varem on selles doktoritöös vaadeldud küsilause tüüpe kirjeldatud kui retoorilisi küsilauseid, mis ei oota vastust, kuna vastus on küsilausega juba väljendatud. Käesolev uurimus aga näitab, et analüüsitud küsilausele tuli vestlustes peaaegu alati reaktsioon. Materjalist tulid esile järgmised reageerimisvõimalused.

- a) **Väitega nõustumine / mittedõustumine.** Enamik vaadeldud küsilauseid väljendavad väiteid, seetõttu ka reageeritakse neile kui väitega nõustumise või mittedõustumisega.
- b) **Vastuseisukoht.** Seisukoht-vastuseisukoht on suhtluses tavaline naabruspaar. Vaadeldud küsilause üks peamisi funktsioone on seisukoha väljendamine. Neile vastatakse sageli vastuseisukohaga, mis näitab, et vestluspartnerid on tõlgendanud eelnevat vooru kui seisukohta.
- c) **Õigustamine.** Polüfunktsionaalsed küsilauseid tulevad esile vestluspositsioonides, kus valitseb mingi vastuolu. Nende küsilauseid viiakse sageli läbi mitte-eelistatud suhtlustegevusi, nagu vaidlustus ja etteheide, millele vestluspartnerid reageerivad oma käitumise või seisukoha õigustamisega.
- d) **Vaidlustus.** Vaadeldud küsilauseid kasutatakse tihti vaidlustusena, kuid vestluskaaslased võivad ka neile reageerida vaidlustusega, juhul kui nad on tõlgendanud küsilauseid kui alusetut süüdistust.
- e) **Otsene vastus.** Otsese vastusega reageerimine näitab, et vestluspartner tõlgendab eelnevat infoküsimusena, vastates soovitud infoga. Teadja positsioonilt esitatud küsilausele vastamine juba küsilause sisalduva vastusega sisaldab sageli irooniat ja võib muuta olukorra naljaks. Sel juhul on vastused tihti markeeritud, näiteks lausunud naerdes või hääletooni muutusega. Selliste reaktsioonide regulaarne esinemine näitab, et polüfunktsionaalsed küsilauseid on tõlgendatavad kui küsimused. Mitteteadja positsioonilt esitatud otsene vastus küsilausele käsitleb küsilauseid kui infoküsimust.
- f) **Käsu täitmine / eksimuse heastamine.** Direktiivsed küsilauseid väljendavad sageli lisaks käskudele-keeldudele märkust vestluskaaslase sobimatu tegevuse, käitumise või eksimuse kohta, mis toob esile tegevuse lõpetamise või tegevuse sooritamise ja eksimuse heastamise. Samuti teevad direktiivsed laused relevantseks käitumise parandamise kohe või tulevikus, kuna sisaldavad implitsiitselt juhiseid, kuidas on õige käituda.

Nii nagu küsilauseid ise, on ka nendele järgnevad voorud polüfunktsionaalsed. See tähendab, et reaktsioon polüfunktsionaalsele küsilausele võib sisaldada erinevaid reageerimisvõimalusi. Näiteks võib vestluskaaslane seisukohta ja süüdistust edastavale küsilausele reageerida seisukohaga mittedõustumise ja enda õigustamisega samas reaktsioonivoorus.

Polüfunktsionaalsus jätab vestluspartnerile teatud võimaluse valida, kuidas reageerida. Vaadeldud küsilauseid sooritatakse suhtluses sageli sotsiaalseid suhteid ohustavaid tegevusi nagu etteheide, vaidlustus ja süüdistus. Kui vestluspartner soovib neutraalsel toonil vestlust jätkata, vastab ta otsese vastusega ehk

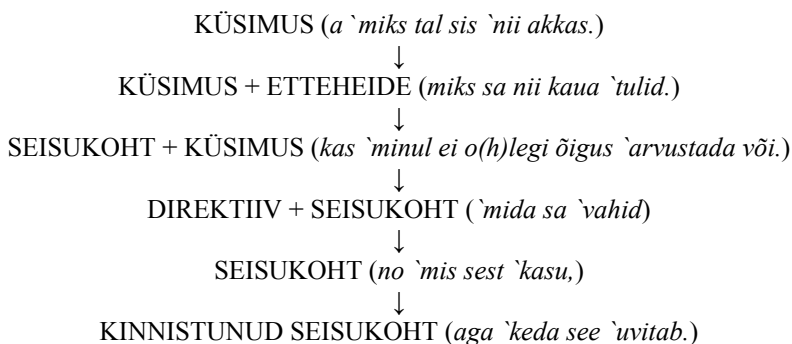
tõlgendab seda „meelega“ neutraalse küsimusena. Kui aga soovib vaidlust jätkata, siis hakkab ennast õigustama.

Tulemuste kokkuvõtteks esitatakse järgnevalt artiklites vaadeldud eri küsi- sõnadega moodustatud ja mitmesugustes vestlusjärjendites esinenud küsilause- te uurimisel välja joonistunud kaks suhtlusmustrit. Need suhtlusmustrid kirjeldavad üldistatult peamise suhtlustegevusena väiteid väljendavate ja peamise suhtlustegevusena direktiive sooritavate polüfunktsionaalsete küsilause- te esinemist vestluses.

- Peamise suhtlustegevusena väiteid väljendavate polüfunktsionaalsete küsi- lause- te esinemist iseloomustav suhtlusmuster.
 - 1) ((A seisukoht / ootusvastane või sobimatu oletus))
 - 2) B: väidet, seisukohta või süüdistust väljendav / sobimatus- le viitav küsilause
 - 3) A: väitega (mitte) nõustumine / vastuseisukoht / õigustus
- Peamise suhtlustegevusena direktiive väljendavate polüfunktsionaalsete küsi- lause- te esinemist iseloomustav suhtlusmuster:
 - 1) ((A ootusvastane, taunitav tegevus või info))
 - 2) B: keelav, tauniv, ootusvastasusele ja sobimatus- le viitav küsilause
 - 3) A: käsu täitmine / õigustus / vaidlustus või tegevuse heastamine

Kokkuvõtteks. Väitekirjas kirjeldati küsilauseid, mille peamine tunnus on polü- funktsionaalsus. Teine oluline tunnus on see, et polüfunktsionaalsuse tõttu on vestluspartneritel teatud vabadus, kuidas küsilausele reageerida. See osutub oluliseks vestluse edasise kulgemise seisukohast. Samuti ühendab kõiki ana- lüüsitud küsilauseid see, et nad väljendavad pööratud polaarsust. Osa küsilauseid väljendab küsilause- sönastatule vastupidiseid väiteid, teised direktiivseid suhtlus- tegevusi, nagu käsud ja keelud.

Väitekirja materjali analüüsimise tulemusel on võimalik esitada oletuslik polüfunktsionaalsete küsilause- te tüpoloogia. Vaadeldud polüfunktsionaalsetes küsilause- tes tulevad konkreetsed suhtlustegevused esile eri määral. Kuigi kõik analüüsitud küsilause- d sisaldavad seisukohta, siis osas on see eksplitsiitsem, osas implitsiitsem. Sama kehtib vaadeldud küsilause- te küsimuslikkuse kohta. Mõned küsilause- d on küsivamad, teised vähem. Analüüsitud polüfunktsio- naalseid küsilauseid võib kirjeldada hüpoteetilise kontiinumina (joonis 1), mille ühes otsas on peamise suhtlustegevusena küsimusi väljendavad küsilause- d ja teises selgelt väiteid väljendavad küsilause- d.

Joonis 1. Polüfunktsionaalseid küsilauseid iseloomustav kontiinuum suhtlustegevuste ja vastuse ootuse alusel

Kontiinumis liigituvad küsimuste alla need, mis on esitatud mitteteadja positsioonilt ja mida vestluspartnerid on tõlgendanud eelkõige küsimusena. Kontiinumi järgnevates järkudes hakkab küsilausestes küsimise osakaal järjest vähenema. Küsimustele järgnevad küsilauseid, mille peamine suhtlustegevus on etteheide, kuid küsimus on etteheitel peaaegu võrdväärne. Järgnevad seisukohavõttud, milles küsimus on juba sekundaarne suhtlustegevus. Kontiinumi teise poole moodustavad direktiivid ja seisukohavõttud, milles küsimise osakaal on väga väike. Kontiinumi teises otsas on seisukohad, mille vorm ja funktsioon on täielikult kinnistunud ja lause vastuse ootus on seega minimaalne. Kontiinuum iseloomustab küsilause muutumist monofunktsionaalsest polüfunktsionaalseks ja uuesti monofunktsionaalseks.

Järeldused ja edasised uurimisvõimalused. Siinses väitekirjas käsitletud polüfunktsionaalseid küsilauseid on eesti keeles seni marginaalselt kirjeldatud. Siinne töö on esimene uurimus, mis kirjeldab neid küsilauseid süvitsi tegelike vestluste kontekstis, kasutades kvalitatiivseid vestlusanalüüsi ja suhtluslingvistika meetodeid. Täpsemalt kirjeldati väitekirjas järgmisi aspekte, mis on eesti keeleteaduses seni käsitlemata.

- a) Direktiivsete küsilauseste puhul tulid esile neile iseloomulik prosodia ja markeeritud sõnavalik, mis kuuluvad kokku suhtlusfunktsiooniga, väljendades kõneleja suhtumist kõne all olevasse teemasse või parasjagu käimasolevasse tegevusse.
- b) Sobimatule või liigsele üldküsimusele osutatakse *kus*-küsilausega või *miks*-küsilausega. Selles suhtlusjärgendis prognoosivad kõnelejad üksteise teadmisi käimasoleva teema kohta valesti. Vastaja eeldab, et küsija peaks vastust juba teadma.
- c) Eksimusele või veale osutatakse *kes*-küsilausega, mis ei oota vastuseks infot tegija kohta.

Tulemused, mis on siinkirjutajale teadaolevalt uued nii eesti kui ka rahvusvahelises perspektiivis, on järgmised. Võrreldes teiste keelte *miks*-küsilauseste

uurimustega tuli uuritud eesti keele *miks*-küsilauseste puhul esile see, kuidas suhtlejad lisavad selgitusi-täpsustusi, et vestluspartnerile näidata, et tegemist on infoküsimusega. See näitab, et negatiivse hoiaku väljendamine on teatud küsilausestega tugevalt seotud ja kõneleja peab tegema suhtluslikku lisatööd, näitamaks, kuidas lauset tõlgendada. Teiseks tuli esile suhtlusmuster, milles vastus üldküsimusele moodustatakse *kus*-küsilausega, milles *kus*-küsisõnal puudub kohatähendus. Nende puhul mõnel juhul saaks tegemist olla küsimusega (*kus ta `tasuta saab*), teistel juhtudel ei sobi küsilause lausetähenduslikult küsimuseks. Näiteks on kooli kohta võimatu küsida *Kus ta läbi saab?*.

Väitekirjas on mikroanalüüsi abil süvitsi uuritud vaid osa polüfunktsionaalsetest küsilausestest. Uurimust on võimalik jätkata, võttes aluseks teiste küsisõnadega moodustatud küsilauseid, mis ei ole primaarselt küsimused, ja vaadelda ka neid erinevates suhtlusjärjendites. Polüfunktsionaalsete küsilauseste ja infoküsimuste detailsemaks võrdluseks tuleks argisuhtluses samades vestluse positsioonides infoküsimusi põhjalikumalt analüüsida. Samuti tuleks üksikasjalikumalt uurida polüfunktsionaalsete küsilauseste reaktsioone, mis ei olnud selle töö fookuses. Siinses väitekirjas uuriti ühe aspektina direktiivsete *mis*- ja *mida*-küsilauseste prosoodiat, mis viis märkimisväärsete tulemusteni. Et saada antud teemast terviklik ülevaade, tuleks seda jätkata ja analüüsida ka teiste küsisõnadega moodustatud polüfunktsionaalsete küsilauseste prosoodiat. Üks võimalus on laiendada seda teemat kõnelejate teadmiste jagunemise üksikasjaliku uurimise suunas, mis on väga mitmetahuline uurimisaspekt. Edasiseks uurimiseks tuleks kaasata rohkem videomaterjali, et saada ammendav ülevaade kõnelejate visuaalsest käitumisest polüfunktsionaalsete küsilauseste sisaldavates sekventsides.

Väitekirja näitab, et vaadeldud küsimuse ja mitte küsimuse piirialal asuvad keeleteaduses vähe kirjeldatud üksused on igapäevasuhtluses levinud nähtus. Väitekirja tõestab, kui oluline on vaadata mingit keelelist üksust tegelikus kasutuses seda ümbritsevas kasutuskontekstis, kuna sageli määrab just kontekst vaadeldava nähtuse funktsiooni.

TRANSKRIPTSIOONIMÄRGID

.	langev intonatsioon
,	poollangev intonatsioon
?	tõusev intonatsioon
(.)	mikropaus (0,2 sek või lühem)
(0.5)	pausi pikkus sekundites
`	sõna rõhutamine
<u>sõna</u>	sõna või sõnaosa rõhutamine (rahvusvahelises transkriptsioonis)
[]	pealerääkimine
=	kahe iseseisva üksuse kokkuhääldamine
SÕNA	valjem lõik
* *	vaiksem lõik
< >	aeglustatud lõik
e::i	hääliku venitus
@ @	hääle kvaliteedi muutumine
\$ \$	naerev hääl
s(h)õna	sõna on lausunud naerdes
hehe	naer
% %	vinguv toon
si-	poolelijäänud sõna
.hh	sissehingamine
hh	väljahingamine
{või}	halvasti kuulnud tekstilõik
{-}	ebaselgeks jäänud sõna
(())	transkribeerija kommentaar
++	ühe kõneleja tegevuse piiritlemine
□□	teise kõneleja tegevuse piiritlemine
→ +	kirjeldatud tegevus lõpeb, kuni tuleb sama tingmärk

SUMMARY

Multifunctional interrogatives in Estonian everyday interaction

Introduction. The subject of this doctoral thesis is interrogatives that are primarily not used for questioning, such as *kas`minul ei o(h)legi õigus`arvustada või*. ‘Don’t I have the right to pass judgement’. The research problem is the following: even though the primary function of an interrogative is to formulate a question, there are a number of interrogatives in everyday interaction that are uttered not to receive new information but rather to accomplish other social actions. The central claim of the dissertation is that these interrogatives are multifunctional. The dissertation demonstrates two aspects: on the one hand, these interrogatives are used to convey different social actions, while on the other hand, one interrogative can convey several social actions simultaneously.

The main body of the dissertation consists of five articles that focus on analyzing multifunctional interrogatives in everyday interaction. The articles aim to find out what different social actions these interrogatives are used to carry out in Estonian everyday interaction and how they emerge in talk-in-interaction. For this purpose, the articles scrutinize the sequential position of these interrogatives, as well as recipients’ responses to them. Additionally, these interrogatives are compared to “real” questions in order to determine what if any differences distinguish them from each other. Article [P1] discusses reversed polarity questions and their design and social actions in a wider frame. Articles [P2] and [P3] focus on *mis-*, *mida* ‘what’ and *kes* ‘who’ interrogatives that are used primarily to accomplish directives and reproaches in interaction. Article [P4] targets *miks* ‘why’ interrogatives and their usage in everyday telephone conversations. Article [P5] targets *kus* ‘where’ interrogatives that do not ask about location, but rather constitute a negative answer to a polar question.

Article [P3] is written in collaboration with professor Leelo Keevallik. I focused on analyzing data from everyday interaction, Keevallik studied institutional data (dance classes).

The introductory part of the thesis consists of five chapters. The first chapter, the introduction, presents an overview of the thesis. The second chapter introduces the methodological framework applied in the analysis and provides an overview of the empirical data. The third chapter discusses theoretical background, introducing the most important concepts of the thesis: *interrogative*, *question*, *reversed polarity question*, *rhetorical question*. The fourth chapter summarizes the main results of the publications. The fifth chapter discusses the main findings and concludes the dissertation.

The aim of this doctoral thesis is to analyze and describe multifunctional interrogatives that are not primarily functioning as questions, to outline what the

relationship between the form and function of these interrogatives is, and to examine what social actions they are accomplishing.

Methodological framework and data. All the publications apply the methodological framework of interactional linguistics and conversation analysis in analyzing the data. Publication [P3] applies additionally the principles of multimodal analysis that also draws on conversation analysis methods. All these approaches use qualitative microanalysis to discover interactional patterns in everyday interaction. The main concept of these methods is *social action*. A social action is an act by which speakers accomplish their interactional goals (Levinson 2013). These approaches are strictly empirical and data-driven.

Interactional linguistics studies language in interaction. The main principle of interactional linguistics is that language should be “analyzed in the home environment of co-present interaction” as Couper-Kuhlen and Selting (2018: 3) describe. In that sense, interactional linguistics stands in opposition to traditional linguistics, where sentences are often studied as context-free units. According to interactional linguistics, sentences in natural talk are formed in cooperation of the interactants. (Couper-Kuhlen, Selting 2001, 2018; Fox et al. 2013)

Conversation analysis is a study of talk-in-interaction with an aim to reveal different interactional patterns and to find the norms that people follow when interacting. The analysis uses the participants’ perspective. In other words, analysis is based on how participants interpret certain constructions and turns at talk. The main principle of the analysis is the next-turn-proof procedure, which means that in interaction a certain phenomenon is studied relying on the preceding and following turns. (Schegloff 2007; Sidnell, Stivers 2013)

The data used in the publications comes from The Corpus of Spoken Estonian of the University of Tartu. The material has been recorded and obtained following ethical research procedures. The data are audio- and video-recorded face to face everyday conversations which have been transcribed following the principles of conversation analytic transcription. For article [P4] only everyday telephone conversations were analysed. Article [P3] additionally contains data from dance classes that has been collected by Leelo Keevallik.

All in all, 327 multifunctional interrogatives constituted the basic data of this dissertation project. 207 interrogatives were found in face to face conversations, 120 in telephone conversations. From this data a selection of interrogatives form the foci of the publications (Table 1).

Table 1. Data used in the publications

	Number of interrogatives analyzed	Representation of different question words in the data
[P1]	42	4 <i>kas</i> (question particle), 4 <i>kes</i> 'who', 1 <i>kelle</i> 'who':GEN, 1 <i>keda</i> 'who':PRT, 2 <i>kellele</i> 'who':ALL, 6 <i>kus</i> 'where', 1 <i>kust</i> 'where':ELA, 5 <i>miks</i> 'why', 16 <i>mis</i> 'what', 1 <i>millal</i> 'when', 1 <i>kuidas</i> 'how'
[P2]	36	24 <i>mis</i> 'what':NOM, 12 <i>mida</i> 'what':PRT
[P3]	72	9 <i>kes</i> 'who', 24 <i>mis</i> 'what':NOM, 15 <i>mida</i> 'what':PRT, 12 <i>miks</i> 'why', 6 <i>kus/kuhu</i> 'where', 4 <i>kuidas</i> 'how', 1 <i>mitu</i> 'how many', 1 <i>mitmes</i> 'which (in number)'
[P4]	41	<i>miks</i> 'why'
[P5]	4	<i>kus</i> 'where'

Results. All the publications describe interrogatives that primarily do not question but rather accomplish other social actions. The articles aim to examine the emergence and the usage of these interrogatives in Estonian everyday interaction.

Article [P1] describes reversed polarity questions (RPQs) in Estonian everyday interaction. RPQs are questions that convey reversed polarity assertions of the question (on RPQs, see also Koshik 2005). The article focuses on the social actions these interrogatives convey, their design, sequential position and on recipients' responses to them. The analysis shows that the majority of RPQs do not differ morphosyntactically from information asking questions. Some RPQs contain swear words or other items that express the stance of the speaker. However, this alone does not define them as RPQs. Thus, the social action of RPQs can mostly become clear in the surrounding context. The primary social action of these interrogatives is to convey an evaluative assertion or a statement. As secondary actions, they are used to express challenges, accusations and justifications. Participants respond differently to RPQs; they may respond either with a (dis)approval of the statement conveyed in the question, a straight answer or a justification of their previous actions. RPQs often occur in arguments or other parts of conversation where there is a contradiction between participants' opinions.

Example (1)¹ characterizes typical usage of reversed polarity questions (line 29). There are three participants in the conversation: B – wife, A – husband, C – a family friend. The topic of the conversation concerns different Estonian writers.

- (1)
- 27 B: [ega `sina ei ole] `arvustaja siin, `mitte `mingi [sugune.]
you are not a critic here, not any kind of
- 28 A: [(coughs)]
- 29 A: **kas `minul ei o(h)legi õigus `arvustada või.**
 Q I:ADE NEG be:CLI right judge:INF or
don't I have the right to pass judgement
 (0.8)
- 31 A: to`hoo `taevas `appi. \$ kas me ei `ela demo`kraatlikus `vabariigis või. \$
my god. don't we live in a democratic republic
- 32 B: nooh?
well
- 33 C: >\$ikka on `õigus.\$<
sure you have the right
- 34 (0.6)
- 35 B: erilist [{}] `ütlemist sul ei `ole `selle kohta.
anything special you don't have to say about that
- 36 A: [(coughs)]

In Example (1) the turn on line 29 is an interrogative *kas `minul ei o(h)legi õigus `arvustada või*. ‘Don’t I have the right to pass judgement’ that is used to ask a question and concurrently to convey a statement *Mul on ka õigus arvustada* ‘I have the right to pass judgement’. This can be claimed based on recipients’ responses to it. C responds with a type conforming answer to the negative interrogative and confirms the assumption expressed by the interrogative. B treats the interrogative turn as a statement by disagreeing with it and providing a counter-statement. This excerpt demonstrates that RPQs are often used in the context of an argument.

¹ Transcription and glossing conventions: `emphasis; underlining emphasis (international transcription); . falling intonation at the end of the intonation unit; , nonfinal intonation at the end of the intonation unit; ? rising intonation at the end of the intonation unit; (.) micropause; (1.2) pause length in seconds and tenths; :: prolongation of a sound; do- cut off; .hhh audible in-breath; hhh audible breath; = latching; [] overlap; < text > slower talk; > text < faster talk; * text * lowered volume; CAPS loud volume; @ text @ change of tone; \$ text \$ laughing voice; hehe laughter; ((text)) transcriber’s comment; {text} item in doubt; {-} inaudible speech; ++ delimit descriptions of one speaker’s actions; □ □ delimit descriptions of another’s speakers actions; →+ action described continues; 1, 2, 3 person; ADE adessive; IMF imperfect; INF infinitive; NEG negation; PPC past participle; PRT partitive; Q question particle; CLI clitic; SG singular.

Interactional pattern:

- 1) ((A's statement or general topic))
- 2) B: RPQ conveying assertion or statement
- 3) A: (dis)agreement/counter-statement

Article [P2] studies multifunctional interrogatives formed by the interrogative pronouns *mis* ('what' in nominative) and *mida* ('what' in partitive). The study reveals that directive *what* interrogatives are multifunctional in that they can perform prohibitions, reproaches and other social actions at the same time. In different cases, one social action is primary, others are secondary. The primary social actions are prohibitions and reproaches. When primarily used for prohibiting, it also conveys a reproach as a secondary action. When used for reproaching, it implicitly expresses a prohibition. Other secondary actions of these interrogatives are statements and accusations. The analyzed *mis*- and *mida*- interrogatives are used to suggest that the recipient's behavior is unreasonable or inappropriate. The analysis shows that directive *what* interrogatives have certain prosodic and semantic features that distinguish them from information asking questions. Most interrogatives contain a negatively loaded verb (such as *lõdistama* 'splatter' in Example 2) or a marked phrase that conveys the stance of the speaker. Prosodically, these interrogatives have different placement of sentence stress and pitch accents than information asking questions. The analyzed *mida*-interrogatives have sentence stress both on the interrogative pronoun and on the verb, whilst in information asking questions sentence stress is only on the verb. In case of directive *mis*-interrogatives, the sentence stress is on the verb as in information asking *mis*-interrogatives, but the pitch excursion is larger in directive use.

Example (2) is from a family card game, where the daughter (T, Annika) accidentally drops something that she is eating on the table. The son (P) utters '*mida sa lõdistad, *Annika**' ('what are you splattering, Annika' (line 3)). It is not an information asking question, because other participants do not answer it. Also, all the participants have visual access to what is happening and to what is being spilled. P's turn rather functions as a prohibition to stop splattering and as a secondary action conveys a statement that splattering is inappropriate.

(2)

- 01 T: \$[ei `õnne]stu teil kääki keerata.\$
 you don't manage to trick (others)
- 02 (13.3)
- 03 P: %`mida sa `lõdistad, *Annika*%
 what:PRT you splatter:3SG NAME
 what are you splattering, Annika
- 04 (3.2)
- 05 I: ((rõhitseb)) (8.4) `neid sul peaks `olema.
 ((burps)) (8.4) you should have those

Interactional pattern:

- 1) ((B's ongoing activity or a topic about something that has happened beforehand))
- 2) A: *mis* or *mida* interrogative conveying prohibition or reproach
- 3) B: stopping the activity / remedying the conduct

[P3], similarly to [P2], studies directive actions of nonpolar interrogatives (see Table 1) with the focus on interrogatives formed with the interrogative pronoun *kes* 'who'. The data reveals that this *kes* interrogative is not looking for an informative answer which would be an actor of the action depicted in the interrogative. Instead, the actor is already expressed in the interrogative by an address term (see Example XX *kallis laps* 'dear child'), which means that the answer is already known to the speaker. The *kes* interrogative is used for noticing breaches and formulating a preceding action as problematic (such as breaking a promise). It also ascribes responsibility for the problematic conduct to the addressed recipient. The responses to these *kes* interrogatives vary from stopping the ongoing action or remedying the problematic conduct to contesting the blame. In the data, this *kes* interrogative is always uttered by the participant who is higher in the social hierarchy, for example mother to child, teacher to student or pet owner to pet.

In the following example (3), the mother uses a *kes* interrogative to reproach her son for not doing his homework as previously promised. As a response, the son contests the blame. By leaning close to the son and gazing at him, the mother invades the son's physical space. By doing that she demonstrates that she has the right to do that as well as to reproach him for breaking the promise.

(3)

- 06 M: +**kallis laps kes=se rääkis täna et ta õpib**
dear child who this tell:IMF:3SG today that he study:3SG
dear child who said today that he would do his homework
- 07 **Sküla pääl ära ilusti.**
not home away nicely
nicely before coming home.
- m +gazing at S/grinning →
s ☐gazing at exercise book →
- 08 (0.4)
- 09 S: ma=i [ütelnud,]
I NEG say:PPC
I didn't say,

Interactional pattern:

- 1) ((B's ongoing activity))
- 2) A: *kes* interrogative formulating B's conduct as noticed (+ address term referring to B)
- 3) B: remedying the conduct or contesting the blame

Article [P4] studies the use of *miks* ‘why’ interrogatives in everyday telephone conversations. The main result of the analysis is that even though *miks* interrogatives are traditionally defined as questions asking for reasons, only a small part of *miks* interrogatives are used to ask for information according to the data. The study revealed six primary social actions accomplished by *miks* interrogatives in the data: reproach, command, suggestion, complaint, challenge and question. The studied *miks* interrogatives are multifunctional as they can be used to carry out different social actions at the same time. The *miks* interrogative targets some non-preferred/unexpected action, behavior or information. The question form of the *miks* interrogative leaves the opportunity for the recipient to treat them as questions (the recipient responds by giving an answer) or as some socially dispreferred actions such as reproach (recipient responds with justification).

In the following example (4), the *miks* interrogative (line 7) is oriented to as a reproach. Even though speaker V2 is providing a reason for giving information, it is not a neutral answer as her turn is preceded by *noo*. *Noo* typically refers to some controversy with the preceding turn. In this case, the controversy is with the preceding action that for V2 is a socially dispreferred action, namely reproach. In this example the speaker herself treats the interrogative as conveying several actions. After uttering the interrogative she immediately adds a subsequent utterance *te[ɡid \$ midagi.]* ‘you did something’, which implies that her interrogative was meant as a question and not as something else. H’s utterance starts at the same time as V2’s response, thus V2 orients only to the *miks* interrogative.

- (4)
- 01 H: palun `Jaanikat.
can I speak to Jaanika
- 02 V1: {jah, kohe.}
yes just a moment
- 03 (24.0)
- 04 V2: jaa?
yes
- 05 H: noh, t(h)ere.
well hello
- 06 V2: \$ tere? \$
hello
- 07 H: **\$ miks sa nii kaua `tulid.=h `te[ɡid \$ midagi.]**
why you so long come:IMF:2SG do:IMF:2SG: something
why did it take so long for you to come. you did something
- 08 V2: [noo, ma] kavatsesin just (.) `duši
well I was just about to
- 09 alla \$ minna. \$
go to the shower

demonstrate how the multifunctionality of the interrogative can be accounted for:

- 1) Recipients react to different social actions. For example, one recipient treats an interrogative as a question, by providing an informative answer, while another recipient treats it as a statement by reacting with a counter-statement.
- 2) The speaker himself/herself treats the utterance as conveying several social actions. Having uttered the interrogative, the speaker adds a specification which implies how the interrogative should be oriented to.
- 3) One recipient reacts to different social actions. For example, the recipient treats the interrogative as a question by giving an answer, but concurrently she is justifying herself, which is a reaction to a challenge and a reproach.
- 4) The recipient treats the interrogative as one social action, but the speaker indicates that it was meant as a different social action.

Social actions accomplished by multifunctional interrogatives. The dissertation demonstrates on the one hand that these interrogatives are used to conduct several different social actions, and on the other hand that one interrogative can deliver several actions simultaneously.

According to the primary action of the interrogative, social actions can be divided into three groups of action: *assertions*, *directives* and *information asking questions*. Assertions are often used as a vehicle for accomplishing other social actions. According to the data, the primary social actions of interrogatives conveying assertions are statements, judgements, justifications, challenges, complaints, accusations, reproaches and challenges. These interrogatives conveying reversed polarity assertions are often used in arguments. The primary social actions of *directive interrogatives* are prohibitions, orders, advice givings and reproaches. These interrogatives are used to address a misconduct or an unexpected behavior. In the data, there were few instances of interrogatives with a primary social action of *asking information*. Nevertheless, this shows that these interrogatives still have a certain force of a question.

All the interrogatives that were studied in this dissertation are used to accomplish at least two social actions simultaneously. They all implicitly convey an assertion and are potentially questions. In different instances, other social actions emerge in the interrogative in addition to these two actions.

The relationship between social actions and the form of the interrogative. Data revealed that assertions can be expressed with interrogatives that are formed by different question particles and question words. Prohibitions are accomplished primarily with *mis* and *mida* interrogatives. *Miks*, *kes* and *kus* interrogatives are also often used to conduct directive actions. Negative answers to a question were expressed only by *kus* and *miks* interrogatives.

Multifunctional interrogatives and information asking questions. Multifunctional interrogatives that were analyzed in the articles of this dissertation generally do not differ from information asking questions in morphosyntax. Thus, the multifunctionality of the interrogatives becomes clear only in the

surrounding context. Nevertheless, there are some interrogatives that are syntactically inappropriate as information asking questions. For instance, interrogatives in which the question word is asking about an object, but the construction of the sentence already contains an object (*no`mida`mida sa`katsud mind* ‘What are you touching me’).

In addition to these cases, sentence-internal aspects such as prosody and lexical choice and the crucial sentence-external aspect of epistemics play a role when distinguishing interrogatives that are primarily not questions from information asking questions.

Even though prosody was only in focus when studying *mis-* and *mida-* interrogatives, the study revealed that there are important differences between multifunctional interrogatives and information asking interrogatives. In information asking *mida-*interrogatives, the sentence stress is on the verb. In most directive *mida-*interrogatives the sentence stress is both on the question word and on the verb. In case of directive *mis-*interrogatives there is strong sentence stress on the verb. In information asking *mis-*interrogatives the sentence stress is also on the verb, but it is not as strong as in directive use.

In addition to specific prosody, there are a number of multifunctional interrogatives containing negatively loaded items that emphasize the negative stance of the speaker. For example, the derogatory verb *lödistama* ‘splatter’. Also, there are some lexical items that are used to emphasize the meaninglessness of some activity, such as the phrase *nii palju* ‘so much’ in *mis sa nii palju käid* ‘what for/why do you walk so much’.

Information asking questions are always uttered by a speaker who does not have the information (s)he is asking about (speaker is not knowledgeable (K-)) and (s)he supposes that the recipient has this information (recipient is knowledgeable (K+)). Amongst multifunctional interrogatives there are some cases that are also uttered from the K- position. These interrogatives can function as questions. Mostly, multifunctional interrogatives are uttered from the K+ position, which means that the speaker already knows the information that the interrogative is addressing.

The sequential position and the position in the conversation. The multifunctional interrogatives that were analyzed in this dissertation can be first or second pair parts of adjacency pairs. Multifunctional interrogatives occur in the first position, when they are used to accomplish directive actions or statements that make relevant counter-statements. The multifunctional interrogatives occur in the second position, when they are primarily also used to convey statements, but in this case, they are second pair parts and accomplish counter-statements. Also, they occur in the second position when they are used for giving an answer to a question.

Multifunctional interrogatives are mostly used in positions where there are differences in interactants’ opinions. Also, multifunctional interrogatives are used to formulate recipients’ inappropriate activity, as is the case with directive interrogatives. The use of the multifunctional interrogatives strengthens the statement or directive conveyed by the interrogative.

Reactions to multifunctional interrogatives. Multifunctionality leaves the recipient with an opportunity to choose how to react. According to the data, multifunctional interrogatives are responded to by (dis)agreement, counter-statement, justification, a direct answer, stopping the targeted ongoing action, correcting or remedying the behavior. Like the interrogatives themselves, the subsequent responses are often multifunctional, carrying out several social actions concurrently. Responses to multifunctional interrogatives demonstrate how recipients interpret them.

To conclude, the purpose of this dissertation is to analyze and describe the use and social actions of interrogatives that are not primarily questions in Estonian everyday interaction. This dissertation deals with a topic that has not widely been described in Estonian before. The dissertation hopes to fill this gap and offer new insight into the research of interrogatives in spoken language. The main results that add to the previous research are the following:

- a) directive *mis* and *mida* interrogatives have distinct prosodical features that distinguish them from information asking questions;
- b) the interrogative form is used to formulate the preceding question as inapposite with *kus* and *miks* interrogatives;
- c) misconduct is targeted with a *kes* interrogative that is not asking about the agent, and
- d) *miks* interrogatives have connotations of socially dispreferred actions as the speakers do additional interactional work to show that their interrogative was meant as an information seeking question.

The research on multifunctional interrogatives could be broadened in several ways. The multifunctional interrogatives that were analyzed in this dissertation form only a fraction of all multifunctional interrogatives. Further research should include multifunctional interrogatives formed by other question words in different sequences. Additionally, a more detailed comparison of information asking questions and multifunctional interrogatives should be conducted. This thesis presents interesting results concerning prosodical features of directive *mis* and *mida* interrogatives which should be expanded to other interrogatives that are not primarily questions. Although different responses to multifunctional interrogatives were analyzed in this dissertation, this was not in the focus of the research and a more detailed study should be conducted. Also, further study on epistemics of the interrogative-response sequence would add to the presented results. Finally, the study should be broadened to include more video-recorded data to investigate the participants' visual behavior when uttering multifunctional interrogatives or responding to them.

The dissertation demonstrates that multifunctional interrogatives, which are relatively scarcely described units in linguistics and in interactional studies, constitute a quite common practice in everyday interaction.

KIRJANDUS

- Asu, Eva Liina 2004. The Phonetics and Phonology of Estonian Intonation. Doctoral dissertation. Department of Linguistics, University of Cambridge.
- Austin, John 1962. How to Do Things With Words. Oxford: Oxford University Press.
- Bolden, Galina, Robinson, Jeffrey D. 2011. Soliciting accounts with *why*-interrogatives in conversation. – *Journal of Communication*, 61, 94–119.
- Bolinger, Dwight 1957. Interrogative Structures of American English. Tuscaloosa, AL: University of Alabama Press.
- Bolinger, Dwight 1978. Yes-no questions are not alternative questions. – H. Hiz (Ed.), *Questions*. Dordrecht: Reidel, 87–105.
- Borge, Steffen 2013. Questions. – M. Sbisà, K. Turner (Eds.), *Pragmatics of Speech Actions*. De Gruyter Mouton, 411–443.
- Bova, Antonio, Arcidiacono, Francesco 2013. Investigating children's *Why*-questions: A study comparing argumentative and explanatory function. – *Discourse Studies*, 15(6), 713–734.
- Brown, Penelope, Levinson, Stephen C. 1987 [1978]. *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Butler, Carly W., Danby, Susan, Emmison, Michael 2011. Address terms in turn beginnings: Managing disalignment and disaffiliation in telephone counselling. – *Research on Language and Social Interaction*, 44(4), 338–358.
- Clayman, Steven E. 2010. Address terms in the service of other actions: The case of news interview discourse. – *Discourse and Communication*, 4(2), 1–22.
- Clayman, Steven E. 2013. Agency in response: The role of prefatory address terms. – *Journal of Pragmatics*, 57, 290–302.
- Clayman, Steven E., Heritage, John 2002. *The News Interview: Journalist and Public Figures on the Air*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth 2014. What does grammar tell us about action? – *Pragmatics* 24(3), 623–647.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth, Etelämäki, Marja 2015. Nominated actions and their targeted agents in Finnish conversational directives. *Journal of Pragmatics*, 78, 7–24.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth, Selting, Margret 2001. *Introducing Interactional Linguistics*. – M. Selting, E. Couper-Kuhlen (Eds.), *Studies in Interactional Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1–22.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth, Selting, Margret (Eds.) 2018. *Interactional Linguistics. Studying Language in Social Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Curl, Traci S., Drew, Paul 2008. Contingency and action: A comparison of two forms of requesting. – *Research on Language and Social Interaction*, 41(2), 129–153.
- De Ruiter, Jan P. (Ed.) 2012. *Questions: formal, functional, and interactional perspectives*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Drew, Paul 1998. Complaints about transgressions and misconduct. – *Research on Language and Social Interaction*, 31, 295–325.
- Drew, Paul, Heritage, John 2006. Introduction. – P. Drew, J. Heritage (Eds.), *Conversation analysis. Turn-taking and repair*. London–Thousand Oaks–New Delhi: Sage Publications, xxi–xxxvi.
- Egbert, Maria; Vöge, Monika 2008. *Wh*-interrogative formats used for questioning and beyond: German *warum* (why) and *wieso* (why) and English *why*. – *Discourse Studies*, 10(1), 17–36.

- Enfield, Nick J., Stivers, Tanya, Levinson, Stephen C. 2010. Question-response sequences in negation across ten languages: An introduction. – *Journal of Pragmatics*, 42(10), 2615–2619.
- Englebretson, Robert (Ed.) 2007. *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction*. Amsterdam: John Benjamins.
- EKG II 1993 = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare. *Eesti keele grammatika II. Süntaks*. Lisa: Kiri. Peatoim. Mati Erelt, toim. Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKS 2017 = M. Erelt, H. Metslang (Toim.) 2017. *Eesti keele süntaks*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- EKSS 2009 = Eesti keele seletav sõnaraamat I–VI. Langemets, Margit; Tiits, Mai; Valdre, Tiia; Veskis, Leidi; Viks, Ülle; Voll, Piret (Toim.). *Eesti keele instituut*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009.
- Ervin-Tripp, Susan 1976. ‘Is Sybil there?’ The structure of some American English directives. – *Language in Society*, 5, 25–66.
- Ervin-Tripp, Susan, O’Connor, Catherine Mary, Rosenberg, Jarrett 1984. Language and power in the family. – C. Kramarae, M. Schulz, W. M. O’Barr (Eds.), *Language and Power*. Los Angeles: Sage, 116–135.
- Ervin-Tripp, Susan M. 1981. Social process in first and second language learning. – H. Winitz (Ed.), *Native language and foreign language acquisition (Annals of the New York Academy of Science (Vol. 379))*. New York, NY: New York Academy of Science, 33–47.
- Freed, Alice F., Ehrlich, Susan (Eds.) 2010. “Why Do You Ask?”: The Function of Questions in Institutional Discourse. Oxford, NY: Oxford University Press.
- Fox, Barbara A., Thompson, Sandra A., Ford, Cecilia E., Couper-Kuhlen, Elizabeth 2013. Conversation Analysis and Linguistics, – J. Sidnell, T. Stivers (Eds.). *The Handbook of Conversation Analysis*, Oxford: Blackwell, 726–740.
- Goodwin, Charles 2000. Action and embodiment within situated human interaction. – *Journal of Pragmatics*, 32, 1489–1522.
- Günthner, Susanne 1996. The prosodic contextualization of moral work: An analysis of reproaches in ‘why’-formats. – E. Couper-Kuhlen, M. Selting (Eds.), *Prosody in Conversation*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 271–302.
- Günthner, Susanne 2000. *Vorwurfsaktivitäten in der Alltagsinteraktion: Grammatische, prosodische, rhetorisch-stilistische und interaktive Verfahren bei der Konstitution kommunikativer Muster und Gattungen*. Tübingen, Germany: Max Niemeyer Verlag.
- Hakulinen, Auli, Keevallik, Leelo 2016. Suomen ja viron *kyl(lä)/küll* ja kieltolaisen sanajärjestys. – *Lähivõrdlusi*. Lähivertailuja 26, 84–126.
- Hayano, Kaoru 2011. Claiming epistemic primacy: Yo-marked assessments in Japanese. – T. Stivers, L. Mondada, J. Steensig (Eds.), *The Morality of Knowledge in Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press, 58–81.
- Hayano, Kaoru 2013. Question Design in Conversation. – J. Sidnell, T. Stivers (Eds.). *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Blackwell, 395–414.
- Heath, Christian, Luff, Paul 2013. Embodied Action and Organizational Activity. – J. Sidnell, T. Stivers (Eds.). *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Blackwell, 283–307.
- Heinemann, Trine 2003. *Negation in interaction in Danish conversation*. PhD Thesis, University of York, York.

- Heinemann, Trine 2006. 'Will you or can't you?': Displaying entitlement in interrogative requests. – *Journal of Pragmatics*, 38, 1081–1104.
- Heinemann, Trine 2009. Two answers to inapposite inquiries. – J. Sidnell (Ed.), *Conversation Analysis: Comparative Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 159–186.
- Hennoste, Tiit 2000a. Suulise eesti keele uurimine: transkriptsioon, taust ja korpus. – *Keel ja Kirjandus*, 2, 91–106.
- Hennoste, Tiit 2000b. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde: partiklid. – *Akadeemia*, 8, 1773–1806.
- Hennoste, Tiit 2012. Küsimuse vorm, episteemiline staatus ja episteemiline hoiak. – *Keel ja Kirjandus*, 8–9, 674–695.
- Hennoste, Tiit, Rääbis, Andriela, Laanesoo, Kirsi 2013. Küsimused eestikeelses infodialogis II. Küsimused ja tegevused. – *Keel ja Kirjandus*, 1, 7–28.
- Hepburn, Alexa, Bolden, Galina 2013. The Conversation Analytic Approach to Transcription. – J. Sidnell, T. Stivers (Eds.). *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Blackwell, 57–76.
- Hepburn, Alexa, Potter, Jonathan 2011. Threats: Power, family mealtimes and social influence. – *British Journal of Psychology*, 50, 99–120.
- Heritage, John 1984. *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Heritage, John 1998. Oh-prefaced responses to inquiry. – *Language in Society*, 27, 291–334.
- Heritage, John 2012. Epistemics in action: Action formation and territories of knowledge. – *Research on Language and Social Interaction* 45(1), 1–29.
- Heritage, John, Raymond, Geoffrey 2012. Navigating epistemic landscapes: Acquiescence, agency and resistance in responses to polar questions. – J.P. De Ruiter (Ed.), *Questions: Formal, Functional and Interactional Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 179–192.
- Huddleston, Rodney 1994. The contrast between interrogatives and questions. – *Journal of Linguistics* 30, 411–439.
- Hutchby, Ian, Wooffitt, Robin 2006. *Conversation Analysis. Principles, Practices and Applications*. Cambridge, Polity Press.
- Ilie, Cornelia 1994. *What else Can I Tell You? A Pragmatic study of English rhetorical Questions as Discursive and argumenative acts*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- ISK 2004 = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jefferson, Gail 2004. Glossary of transcript symbols with an Introduction. – G. H. Lerner (Ed.) *Conversation Analysis: Studies from the first generation*. Philadelphia: John Benjamins, 13–23).
- Kamio, Akio 1997. *Territory of Information*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kasterpalu, Riina, Hennoste, Tiit 2016. Estonian *aa*: A Multifunctional Change-of-State Token. – *Journal of Pragmatics*, 104, 148–162.
- Kasterpalu, Riina, Gerassimenko, Olga 2006. Vestlusanalüüs. – I. Tragel, H. Õim (Toim.), *Teoreetiline keeleteadus Eestis II*. Tartu ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7. Tartu: Tartu ülikooli Kirjastus, 112–126.
- Keevallik, Leelo 2002. Grammatika suhtluses. – R. Pajusalu, I. Tragel, T. Hennoste, H. Õim (Toim.), *Teoreetiline keeleteadus Eestis*. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4. Tartu, 89–104.

- Keevallik, Leelo 2003a. From Interaction to Grammar: Estonian Finite Verb Forms in Conversation. *Studia Uralica Upsaliensia* 34. Uppsala.
- Keevallik, Leelo 2003b. Colloquial Estonian. – M. Ereht (Ed.), *Estonian Language*. Tallinn, Estonia: Estonian Academy Publishers, 342–378).
- Keevallik, Leelo 2009a. The grammar-interaction interface of negative questions in Estonian. – *SKY Journal of Linguistics*, 22, 139–173.
- Keevallik, Leelo 2009b. Üldküsimuse lihtvastuste funktsioonid. – *Keel ja Kirjandus*, 52(1), 33–53.
- Keevallik, Leelo 2011. Interrogative “complements” and question design in Estonian. – R. Laury, R. Suzuki (Eds.), *Subordination in Conversation: A Cross-Linguistic Perspective*. Amsterdam, the Netherlands: John Benjamins, 37–68.
- Keevallik, Leelo 2012. Compromising progressivity: 'no'-prefacing in Estonian. – *Pragmatics* 22(1), 119–146.
- Keevallik, Leelo 2015. Coordinating the temporalities of talk and dance. – A. Deppermann, S. Günthner (Eds.), *Temporality in Interaction*. Amsterdam, the Netherlands: John Benjamins, 309–336.
- Keisanen, Tiina 2007. Stancetaking as an interactional activity: challenging the prior speaker. – R. Englebretson (Ed.), *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction*. Amsterdam, the Netherlands: John Benjamins, 253–281.
- Keisanen, Tiina 2012. “Uh-oh, we were going there”: Environmentally occasioned noticings of trouble in in-car interaction. – *Semiotica*, 191, 199–224.
- Koshik, Irene 2003. Wh-questions used as challenges. – *Discourse Studies*, 5(1), 51–77.
- Koshik, Irene 2005. *Beyond Rhetorical Questions: Assertive Questions in Everyday Interaction*. Amsterdam; Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company.
- König Ekkehard, Siemund Peter 2007. Speech act distinctions in grammar. – T. Shopen (Ed.), *Language Typology and Syntactic Description*. Vol. 1: Clause Structure. Cambridge: Cambridge University Press, 276–324.
- Laanesoo, Kirsi 2010. Ümberpööratud polaarsusega küsimused eesti argivestluses. Magistritöö. Käsikiri TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudis.
- Laanesoo, Kirsi 2012. Pööratud polaarsusega retoorilised küsimused argivestluses. – *Keel ja Kirjandus*, 7, 499–517.
- Laanesoo, Kirsi 2014. Direktiivsed *mis*- ja *mida*-küsilauseid suulises suhtluses. – *Emakeele Seltsi aastaraamat*, 59, 103–126.
- Laanesoo, Kirsi 2016. Targeting question's inappositeness: The Estonian *kus* 'where'-interrogative in the second position – *Discourse Studies*, 18(4), 393–408.
- Laanesoo, Kirsi 2017. *A miks sa torusse ei räägi? Miks-küsilausestega tehtavad suhtlus-tegevused argitelefoni-vestlustes*. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 13, 89–105.
- Laanesoo, Kirsi, Leelo Keevallik 2017. Noticing breaches with non-polar interrogatives: Estonian *kes* 'who' ascribing responsibility for problematic conduct. – *Research on Language and Social Interaction* 50(3), 286–306.
- Labov, William, Fanshel David 1977. *Therapeutic Discourse: Psychotherapy as Conversation*. New York; San Francisco, CA; London: Academic Press.
- Lerner, Gene 2003. Selecting next speaker: The context sensitive operation of a context-free organization. – *Language in Society*, 32, 177–201.
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Levinson, Stephen C. 2013. Action formation and ascription. – T. Stivers, J. Sidnell (Eds.), *The handbook of conversation analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell, 103–130.

- Liddicoat, Anthony J. 2007. *An introduction to Conversation analysis*. London–New York: Continuum.
- Linell, Per 2009. *Rethinking language, mind, and world dialogically: Interactional and contextual theories of human sense-making*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Maynard, Douglas W. 2013. *Everyone and No One to Turn to: Intellectual Roots and Contexts for Conversation Analysis*. – T. Stivers, J. Sidnell (Eds.), *The handbook of conversation analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell, 11–31.
- Macbeth, Douglas 2004. *The relevance of repair for classroom correction*. – *Language in Society* 33, 703–736.
- Metslang, Helle 1981. *Küsilause eesti keeles*. Tallinn: Valgus.
- Metslang, Helle 2004. *Imperative and related matters in everyday Estonian*. – *Linguistica Uralica*, 4, 243–256.
- Mondada, Lorenza 2003. *Working with video: how surgeons produce video records of their actions*. – *Visual Studies*, 18(1), 58–73.
- Mondada, Lorenza 2008. *Using video for a sequential and multimodal analysis of social interaction: Videotaping institutional telephone calls*. – *Forum: Qualitative Social Research*, 9(3), 1–35.
- Mondada, Lorenza 2013. *The Conversation Analytic Approach to Data Collection*. – T. Stivers, J. Sidnell (Eds.), *The handbook of conversation analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell, 32–56.
- Monzoni, Chiara M. 2008. *Introducing direct complaints through questions: The interactional achievement of ‘pre-sequences’?* – *Discourse Studies* 10(1), 73–87.
- Pajusalu, Renate 1997. *Is there an article in (spoken) Estonian?* – M. Erelt (Ed.), *Estonian typological studies II*. Tartu, Estonia: Tartu Ülikooli kirjastus, 146–177.
- Pajusalu, Renate 2006. *Multiple motivations for meaning of an elative wh-construction in Estonian*. – *Trames. Journal of the Humanities and Social Sciences*, 10(4), 324–340.
- Pajusalu, Renate, Pajusalu, Karl 2004. *The Conditional in everyday Estonian: Its form and functions*. – *Linguistica Uralica* 4, 257–269.
- Palmer, Frank Robert 2001. *Mood and Modality*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pomerantz, Anita 1978. *Compliment responses: notes on the cooperation of multiple constraints*. – J. Schenkein (Ed.), *In Studies in the organization of conversational interaction*. New York, Academic Press, 79–112.
- Pomerantz, Anita 1980. *Telling my side: ‘Limited Access’ as a ‘Fishing’ device*. – *Sociological Inquiry*, 50, 186–198.
- Pomerantz, Anita 1986. *Extreme case formulations: a way of legitimizing claims*. – *Human Studies*, 9, 219–229.
- Pomerantz, Anita, Heritage, John 2013. *Preference*. – T. Stivers, J. Sidnell (Eds.), *The handbook of conversation analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell, 210–228.
- Quirk, Randolph, Greenbaum, Sidney, Leech, Geoffrey, Svartvik, Jan 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman.
- Raevaara, Liisa 1993. *Kysyminen toimintana. Kysymys–vastaus–vierusparit arkikeskustelussa. Lisensiaatintyö*. Helsingin yliopisto, suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- Raymond, Geoffrey 2003. *Grammar and social organization: Yes/no interrogatives and the structure of responding*. – *American Sociological Review* 68(6), 939–967.

- Robinson, Jeffrey D. 2007. The role of numbers and statistics within conversation analysis. – *Communication Methods and Measures*, 1(1), 65–75.
- Robinson, Jeffrey D., Bolden, Galina 2010. Preference organization of sequence-initiating actions: The case of explicit account solicitations. – *Discourse Studies* 12(4), 501–533.
- Routarinne, Sara 1997. Kertomuksen rakentaminen. – *Keskusteluanalyysin perusteet*. Toim Liisa Tainio. Tampere: Vastapaino, 138–155.
- Rumm, Andra 2015. Avatud küsimused suulises argivestluses. Magistritöö. Käsikiri TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudis.
- Sadock, Jerrold M. 1974. *Toward a linguistic theory of speech acts*. New York: Academic Press.
- Sacks, Harvey 1984. Notes on methodology. – J. Heritage, J. M. Atkinson (Eds.), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge, Cambridge University Press, 2–27.
- Sacks, Harvey 1992. *Lectures on conversation*. Oxford, UK: Blackwell.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel, Jefferson, Gail 1974. A simplest systematics for the organization of Turn-taking for Conversation. – *Language*, 50(4), 696–735.
- Schegloff, Emanuel A. 1984. On some questions and ambiguities in conversation. – J. M. Atkinson, J. Heritage (Eds.), *Structures of social action: Studies in conversation analysis*. Cambridge UK: Cambridge University Press, 28–52.
- Schegloff, Emanuel A. 1988. Goffman and the analysis of conversation. – P. Drew, A. J. Wootton (Eds.), *Erving Goffman: Exploring the Interaction Order*. Cambridge, UK: Polity Press, 9–135.
- Schegloff, Emanuel A. 1992. In *Another Context*. – A. Duranti, C. Goodwin (Eds.), *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press, 193–227.
- Schegloff, Emanuel A. 1993. Reflections on Quantification in the Study of Conversation. – *Research on Language and Social Interaction*, 26(1), 99–128.
- Schegloff, Emanuel A. 1996. Turn Organization: One Intersection of Grammar and Interaction. – E. Ochs, E.A. Schegloff, S.A. Thompson (Eds.), *Interaction and Grammar*, 52–133. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, Emanuel A. 1997. Practices and actions: boundary cases of other-initiated repair. – *Discourse Processes*, 23, 499–545.
- Schegloff, Emanuel A. 2006. On Possibles. – *Discourse Studies*, 8(1), 141–157.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*, vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, Emanuel, Sacks, Harvey 1973. Opening up Closings. – *Semiotica: Journal of the international association for semiotic studies*, 4, 289–327.
- Schegloff, Emanuel, Jefferson, Gail, Sacks, Harvey 1977. The Preference for self-correction in the organization of repair in Conversation. – *Language: Journal of the Linguistic society of america*, 52(2), 361–382.
- Schieffelin, Bambi B. 1990. *The Give and Take of Everyday Life: Language Socialization of Kaluli Children*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Searle, John R. 1969. *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge, UK Cambridge University Press.
- Searle, John R. 1976. A classification of illocutionary acts. – *Language in Society*, 5, 1–23.
- Searle, John R. 1979. *Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

- Sidnell, Jack 2010. *Conversation Analysis: An Introduction*. Malden, MA; Oxford: Wiley & Blackwell.
- Sterponi, Laura 2003. Account episodes in family discourse: The making of morality in everyday interaction. *Discourse Studies*, 5(1), 79–100.
- Stivers, Tanya 2004. „No no no“ and Other Types of Multiple Sayings in Social Interaction. – *Human Communication Association*, 30(2), 260–293.
- Stivers, Tanya 2011. Morality and question design: ‘of course’ as contesting a presupposition of askability. – T. Stivers, L. Mondada, J. Steensig (Eds.), *The Morality of Knowledge in Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press, 82–106.
- Stivers, Tanya 2015. Coding Social Interaction: A Heretical Approach in Conversation Analysis? – *Research on Language and Social Interaction*, 48(1), 1–19.
- Stivers Tanya, Enfield, Nick J. 2010. A coding scheme for question-response sequences in conversation. – *Journal of Pragmatics*, 42, 2620–2626.
- Stivers Tanya, Enfield, Nick J., Levinson, Stephen C. 2010. Question-response sequences in conversation across ten languages: An introduction. – *Journal of Pragmatics*, 42, 2615–2619.
- Stivers, Tanya, Rossano, Frederico 2010a. Mobilizing response. – *Research on Language and Social Interaction* 43(1), 3–31.
- Strandson, Krista 2001. Kuidas vestluskaaslane parandusprotsessi algatab? – *Keel ja Kirjandus*, 6, 394–409.
- Streeck, Jürgen, Goodwin, Charles, LeBaron, Curtis (Eds.) 2011. *Embodied interaction: Language and body in the material world*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sugiura, Hideyuki 2012. *Positionally-Sensitive Grammar: Reversed polarity questions in Japanese*. PhD Thesis, The University of Auckland.
- Svennevig, Jan 2008. Trying the easiest solution first in other-initiation of repair. – *Journal of Pragmatics*, 40, 333–348.
- Ščadneva, V.P. 2014. Sintaksičeskie frazeologizmy c inicial’nym ‘gde’ kak projavlenie jazykovogo antropocentrizma. – I. P. Külmoja (Toim.), *Acta Slavica Estonica V: Trudy po russkoj u slavjanskoj filologii*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 111–124.
- Tannen, Deborah 2007. Talking the dog: Framing pets as interactional resources in family discourse. – D. Tannen, S. Kendall, C. Gordon (Eds.), *Family Talk: Discourse and Identity in Four American Families*. New York, NY: Oxford University Press, 49–69.
- Weeks, Peter 1996. A rehearsal of a Beethoven passage: An analysis of correction talk. – *Research on Language and Social Interaction*, 29, 247–290.
- Wierzbicka, Anna 2006. Anglo scripts against “putting pressure” on other people and their linguistic manifestations. – C. Goddard (Ed.), *Ethnopragmatics: Understanding discourse in cultural context*. Berlin, Germany: Mouton de Gruyter, 31–63.

PUBLIKATSIOONID

ELULOOKIRJELDUS

Nimi: Kirsi Laanesoo
Sünniaeg: 24.11.1984
Kodakondsus: Eesti
Aadress: Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Jakobi 2, 51014 Tartu, Eesti
E-post: kirsi.laanesoo@ut.ee

Haridus:
2010–2018 Tartu Ülikool, doktoriõpe
2014 Helsingi Ülikool, külalисуuriija
2013 Linköpingi Ülikool, külalисуuriija
2007–2010 Tartu Ülikool, MA
2008–2009 Helsingi Ülikool, vahetusüliõpilane
2004–2007 Tartu Ülikool, BA
2001–2004 Pärnu Ühisgümnaasium
1992–2001 Lõpe Põhikool

CURRICULUM VITAE

Name: Kirsi Laanesoo
Date of birth: 24.11.1984
Citizenship: Estonian
Address: University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, Jakobi 2, 51014 Tartu, Estonia
E-mail: kirsi.laanesoo@ut.ee

Education:
2010–2018 University of Tartu, PhD studies
2014 University of Helsinki, guest researcher
2013 Linköping University, guest researcher
2007–2010 University of Tartu, MA
2008–2009 University of Helsinki, exchange student
2004–2007 University of Tartu, BA
2001–2004 Pärnu Coeducational Gymnasium
1992–2001 Lõpe Basic School

DISSERTATIONES LINGUISTICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Anna Verschik.** Estonian yiddish and its contacts with coterritorial languages. Tartu, 2000, 196 p.
2. **Silvi Tenjes.** Nonverbal means as regulators in communication: socio-cultural perspectives. Tartu, 2001, 214 p.
3. **Ilona Tragel.** Eesti keele tuumverbid. Tartu, 2003, 196 lk.
4. **Einar Meister.** Promoting Estonian speech technology: from resources to prototypes. Tartu, 2003, 217 p.
5. **Ene Vainik.** Lexical knowledge of emotions: the structure, variability and semantics of the Estonian emotion vocabulary. Tartu, 2004, 166 p.
6. **Heili Orav.** Isiksuseomaduste sõnavara semantika eesti keeles. Tartu, 2006, 175 lk.
7. **Larissa Degel.** Intellektuaalsfäär intellektuaalseid võimeid tähistavate sõnade kasutuse põhjal eesti ja vene keeles. Tartu, 2007, 225 lk.
8. **Meelis Mihkla.** Kõne ajalise struktuuri modelleerimine eestikeelsele tekst-kõne sünteesile. Modelling the temporal structure of speech for the Estonian text-to-speech synthesis. Tartu, 2007, 176 lk.
9. **Mari Uusküla.** Basic colour terms in Finno-Ugric and Slavonic languages: myths and facts. Tartu, 2008, 207 p.
10. **Petar Kehayov.** An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas. Tartu, 2008, 201 p.
11. **Ann Veismann.** Eesti keele kaas- ja mäarsõnade semantika võimalusi. Tartu, 2009, 145 lk.
12. **Erki Luuk.** The noun/verb and predicate/argument structures. Tartu, 2009, 99 p.
13. **Andriela Rääbis.** Eesti telefonivestluste sissejuhatus: struktuur ja suhtlusfunktsioonid. Tartu, 2009, 196 lk.
14. **Liivi Hollman.** Basic color terms in Estonian Sign Language. Tartu, 2010, 144 p.
15. **Jane Klavan.** Evidence in linguistics: corpus-linguistic and experimental methods for studying grammatical synonymy. Tartu, 2012, 285 p.
16. **Krista Mihkels.** Keel, keha ja kaardikepp: õpetaja algatatud parandussekventside multimodaalne analüüs. Tartu, 2013, 242 lk.
17. **Sirli Parm.** Eesti keele ajasõnade omandamine. Tartu, 2013, 190 lk.
18. **Rene Altrov.** The Creation of the Estonian Emotional Speech Corpus and the Perception of Emotions. Tartu, 2014, 145 p.
19. **Jingyi Gao.** Basic Color Terms in Chinese: Studies after the Evolutionary Theory of Basic Color Terms. Tartu, 2014, 248 p.
20. **Diana Maisla.** Eesti keele mineviku ajavormid vene emakeelega üliõpilaste kasutuses. Tartu, 2014, 149 lk.

21. **Kersten Lehismets.** Suomen kielen väylää ilmaisevien adpositioiden *yli, läpi, kautta* ja *pitkin* kognitiivista semantiikkaa. Tartu, 2014, 200 lk.
22. **Ingrid Rummo.** A Case Study of the Communicative Abilities of a Subject with Mosaic Patau Syndrome. Tartu, 2015, 270 p.
23. **Liisi Piits.** Sagedamate inimest tähistavate sõnade kollokatsioonid eesti keeles. Tartu, 2015, 164 lk.
24. **Marri Amon.** Initial and final detachments in spoken Estonian: a study in the framework of Information Structuring. Tartu, 2015, 216 p.
25. **Miina Norvik.** Future time reference devices in Livonian in a Finnic context. Tartu, 2015, 228 p.
26. **Reeli Torn-Leesik.** An investigation of voice constructions in Estonian. Tartu, 2015, 240 p.
27. **Siiri Pärkson.** Dialoogist dialoogsüsteemini: partneri algatatud parandused. Tartu, 2016, 314 lk.
28. **Djuddah A. J. Leijen.** Advancing writing research: an investigation of the effects of web-based peer review on second language writing. Tartu, 2016, 172 p.
29. **Piia Taremaa.** Attention meets language: a corpus study on the expression of motion in Estonian. Tartu, 2017, 333 p.
30. **Liina Tammekänd.** Narratological analysis of Võru-Estonian bilingualism. Tartu, 2017, 217 p.
31. **Eva Ingerpuu-Rümmel.** Teachers and learners constructing meaning in the foreign language classrooms: A study of multimodal communication in Estonian and French classes. Tartu, 2018, 217 p.
32. **Kaidi Rätsep.** Colour terms in Turkish, Estonian and Russian: How many basic blue terms are there? Tartu, 2018, 181 p.